

Folk-
bildnings-
rådet

Folkbildningens
betydelse för samhället

Folkbildningsrådets samlade bedömning

2014

Innehåll

Förord	4
---------------------	----------

Folkbildningens betydelse för samhället 2014 – Folkbildningsrådets samlade bedömning	5
---	----------

Folkbildningens deltagare – mångfald och möten	5
Folkbildningen och jämställdheten	14
Kulturens och kulturprogrammets betydelse	19
Folkbildning och befolkningens ideella engagemang	24
Folkbildning och digital delaktighet	28
Uppdrag folkbildning	31
Referenser	36

Förord

FOLKBILDNINGSRÅDET SKA VARJE år redovisa till regeringen hur statsbidraget bidragit till att statens syften med stödet till folkbildningen har uppnåtts. Den syftesuppfyllelse som Folkbildningsrådet ska bedöma handlar om folkbildningens betydelse för samhällsutvecklingen i mycket vid mening.

I den samlade bedömningen av folkbildningens samhällsbetydelse 2014 tematiseras analysen.

Folkbildningsrådet har valt följande teman:

- Folkbildningens deltagare – mångfald och möten
- Folkbildningen och jämställdheten
- Kulturens och kulturprogrammets betydelse
- Folkbildning och befolkningens ideella engagemang
- Folkbildning och digital delaktighet
- Uppdrag folkbildning

Varje tema är härlett ur Folkbildningsförordningen och anknyter både till statens fyra syften och till de prioriterade verksamhetsområden som den samlade folkbildningen anger i skriften *Folkbildningens Vägval & Vilja*.

Samtliga teman anknyter till fler än ett av statens syften med stödet till folkbildningen:

Syfte: Stärka och utveckla demokratin

- Folkbildningens deltagare – mångfald och möten
- Folkbildningen och jämställdheten
- Kulturens och kulturprogrammets betydelse
- Folkbildning och befolkningens ideella engagemang
- Folkbildning och digital delaktighet
- Uppdrag folkbildning

Syfte: Göra det möjligt för människor att påverka sin livssituation och skapa engagemang att delta i samhällsutvecklingen

- Folkbildningens deltagare – mångfald och möten
- Folkbildningen och jämställdheten
- Folkbildning och befolkningens ideella engagemang
- Folkbildning och digital delaktighet
- Uppdrag folkbildning

Syfte: Bidra till att utjämna utbildningsklyftor och höja bildnings- och utbildningsnivån i samhället

- Folkbildningens deltagare – mångfald och möten
- Folkbildningen och jämställdheten

Syfte: Bidra till att bredda intresset för och öka delaktigheten i kulturlivet

- Folkbildningens deltagare – mångfald och möten
- Folkbildningen och jämställdheten
- Kulturens och kulturprogrammets betydelse

Stockholm den 20 april 2015

Britten Månsson-Wallin
Generalsekretarare

Folkbildningens betydelse för samhället 2014

– Folkbildningsrådets samlade bedömning

Folkbildningens deltagare – mångfald och möten

Folkbildningsrådets bedömning

I proposition 2013/14:172 *Allas kunskap – allas bildning* framhåller regeringen mångfaldens betydelse. Ett mål för folkbildningspolitiken formuleras: *Folkbildningen ska ge alla möjlighet att tillsammans med andra öka sin kunskap och bildning för personlig utveckling och delaktighet i samhället.* I statens andra syfte med statsbidraget betonas behovet av ökad mångfald.

Folkbildningen är i dag en mötesplats för människor med olika bakgrund och förutsättningar. Varje år rapporterar studieförbund och folkhögskolor verksamhet med mer än en miljon unika deltagare.

Det faktum att folkbildningen, framför allt studieförbunden, når ut till landets äldre innebär ett proaktivt arbete för att stärka folkhälsa och välbefinnande i dessa åldrar. Och i tider när föreningsaktiviteten minskar, i synnerhet bland unga, är framför allt studieförbundens Kulturprogram och musikcirklar och folkhögskolornas Studiemotiverande och Allmänna kurser, verksamhetsformer som attraherar unga att engagera sig i studier, samt ideellt och kulturellt.

Studieförbunden och folkhögskolorna har olika idégrunder och profilerar sitt arbete och utbud i enlighet med dessa. Därmed ser även deltagar-

grupperna olika ut. Statens syften med stödet till folkbildningen gäller både folkbildningen som helhet och enskilda folkbildningsorganisationer. Varje studieförbund och folkhögskola ska därför arbeta aktivt för att nå deltagare med kort utbildningsbakgrund, utrikes födda deltagare och deltagare med funktionsnedsättning. De ska dessutom arbeta mer aktivt för att nå nya deltagare som inte tidigare deltagit i folkbildning och som inte redan är föreningsaktiva.

För många deltagare sker lärandet ihop med vänner och bekanta som man delar intressen, åsikter och identitet med. Framför allt de arrangemang som genomförs i samarbete med det civila samhällets organisationer ser ofta ut på det sättet. Denna idéutveckling och fortbildning som sker bland medlemsorganisationer, samverkande organisationer och huvudmän är betydelsefulla delar i folkbildningens arbete med att utveckla demokratin, skapa engagemang och ge människor möjligheter att påverka sin livssituation.¹

Folkbildningen ska bidra till att perspektiv möts och idéer utmanas. Gränser mellan människor och grupper ska överskridas. Därför behöver den uppdelning som sker i delar av folkbildningsverksamheten uppmärksammas och otraditionella möten skapas.

Samtidigt som filialerna ger folkhögskolorna en möjlighet att öka mångfalden i sin verksamhet innebär de också en utmaning för folkhögskolan som utbildningsform, i och med att de innebär en uppdelning mellan olika deltagargrupper.

Statens syften ställer deltagarna i fokus

I rapporten *Cirkeldeltagare efter 65 – livskvalitet och aktivt medborgarskap* visar utvärderarna hur deltagande i Studiecirkelklar hör samman med statens syften med stödet till folkbildningen. Många av cirkelarna ger samhällsrelevanta kunskaper, antingen direkt i och med att de har en inriktning mot samhällsfrågor, eller indirekt genom de samtal som förs mellan deltagarna, oavsett cirkelns ämne. Drygt 90 procent anser att Studiecirkeln förbättrat deras kunskaper och färdigheter.

¹ Under senare år har t.ex. ett studieförbund och två folkhögskolor startats som syftar till att möta vissa etniska och religiösa gruppers (folk)bildningsbehov: Agnesbergs folkhögskola med romsk profil, Kista folkhögskola med muslimsk profil och muslimskt huvudmannaskap, samt studieförbundet Ibn Rushd med uppgift att stärka muslimer i Sverige och att ge icke-muslimer mer kunskap om islam. Kulturrens Bildningsverksamhet startade 2010 med särskild fokus på ideella kulturutövares behov av utveckling.

Studiecirkelarna bidrar till att bildningsnivån bland deltagarna höjs, konstaterar utvärderarna.

Cirkelformen ska innebära en träning i praktiskt, demokratiskt handlande – med jämlikhet, deltagarflytande, gemensamt arbete och ömsesidig respekt som mål. Enligt deltagarna var 65–75 procent av cirkelarna deltagarstyrda och i ungefär 30 procent av dem skedde nästan allt arbete gemensamt i grupp, utan individuellt arbete. Mellan 50 och 80 procent menar att cirkeldeltagandet bidragit till att deras samarbetsförmåga, kritiska tänkande, förmåga att lyssna på andra, förmåga att fatta välgrundade beslut och kunna uttrycka sig, har förbättrats.

En stor andel av cirkelarna genomförs dessutom i samverkan med organisationer inom det civila samhället som deltagarna är engagerade i, och fungerar på det sättet som kanaler för deltagarnas samhällsengagemang och påverkansarbete. Ungefär 20 procent av deltagarna anmälde sig till Studiecirkeln för att de behövde vissa kunskaper för sitt arbete i en förening. Nästan lika många inspirerades av Studiecirkeln att gå med i en verksamhet som han eller hon inte tidigare varit medlem i.

Liknande beskrivningar ges i Folkbildningsrådets tre utvärderingar av studieförbundens Kulturprogram, i den senaste utvärderingen av folkhögskolans deltagare och i uppföljningen av Studiemotiverande folkhögskolekurser: Att delta i folkbildning ger kunskap. Deltagandet beskrivs som aktivt och gemensamt. Det handlar om att tillsammans med andra öka sin kritiska förmåga och stärka sitt sociala kapital. Inom folkhögskolan berättar många om hur man fått lust och motivation att läsa vidare. Folkhögskoletiden beskrivs som en vändpunkt i livet.

Mångfald inom folkbildningen

Unga, medelålders och äldre i delvis olika verksamheter

Vilka deltagare som folkbildningen når avgör på flera sätt om statens syften med stödet till folkbildningen uppnås.

Studieförbund och folkhögskolor vänder sig till delvis olika åldersgrupper. Folkhögskolornas deltagare är i allmänhet yngre än studieförbundens och deltagarna i Allmän kurs är yngst. Under 2014 var medelåldern i Allmän kurs 28 år, och i den Särskilda kursen 33 år. Nästan 60 procent av deltagarna i Allmän kurs och 44 procent av deltagarna i Särskild kurs var yngre än 25 år. Endast 7 procent av deltagarna i Allmän kurs och 23 procent av deltagarna i Särskild kurs var äldre än 45 år.

Under de tre senaste åren har åldersfördelningen i Allmän kurs varit i princip oförändrad, medan andelen yngre minskat något inom Särskild kurs. Sett i ett längre

tidsperspektiv har deltagarnas medelålder sjunkit i Allmän kurs och stigit i den Särskilda kursen.

Under 2014 var 63 procent av studieförbundens cirkeldeltagare nästan 45 år eller äldre, alltså en betydligt större andel än inom folkhögskolan. Gruppen som var yngre än 25 år utgjorde 14 procent, och gruppen äldre än 65 år 37 procent av samtliga cirkeldeltagare. I befolkningen var 29 procent 25 år eller yngre och 20 procent är 65 år eller äldre. Åldersstrukturen varierade stort, mellan å ena sidan de studieförbund vars cirkeldeltagare till mer än hälften var i åldrarna över 65 år, till det förbund där den åldersgruppen bara utgjorde 2 procent av deltagarna.²

Annan folkbildningsverksamhet genomförs i friare och flexibla former än Studiecirkeln. Sammankomsterna kan vara längre och genomförs tätare. Antalet sammankomster kan vara färre, deltagarna kan vara fler, och också yngre. De friare formerna slår igenom i deltagargruppens sammansättning. Deltagarna i Annan folkbildningsverksamhet är t.ex. i allmänhet yngre än cirkeldeltagarna. Under 2014 utgjorde de deltagare som var 25 år eller yngre 31 procent inom den här verksamhetsformen – varav 17 procent var 12 år eller yngre. Andelen ålderspensionärer var 25 procent.

Under de senaste tre åren har åldersstrukturen varit i princip oförändrad bland både cirkeldeltagarna och deltagarna i Annan folkbildningsverksamhet.

Nästan alltid fler kvinnor än män

Sammantaget har könsfördelningen bland folkbildningens deltagare sett ungefär likadan ut under åtminstone de senaste tio åren.

Kvinnorna är fler än männen, precis som inom andra former av vuxenutbildning. Under 2014 var 61 procent av folkhögskolornas deltagare i långa kurser och 64 procent av studieförbundens deltagare kvinnor. Andelen kvinnor är något större i Annan folkbildningsverksamhet än i Studiecirkeln. Andelen kvinnor i folkhögskolans långa kurser är särskilt hög, 75–80 procent, i kursinriktningar som Svenska, Samhällsvetenskap, Slöjd och konstantverk, Bild, form och målarkonst, Internationella frågor och Övriga språk.

Andelen kvinnor var något mindre i vissa av folkbildningens verksamheter, t.ex. inom folkhögskolans Allmänna kurs. Här har kvinnornas del minskat från 60 till 56 procent sedan 2010. Männen är flest inom några områden, framför allt bland yngre deltagare.

2 Andelen cirkeldeltagare äldre än 65 år var 52 procent inom ABF, 50 procent inom Studieförbundet Vuxenskolan och 2 procent inom Ibn Rushd.

Hälften av cirkeldeltagarna i åldern 13–24 år var män 2014. Inom ämnet improvisatorisk musik var 84 procent av deltagarna män varav nära hälften i åldrarna 25–44 år.

Sedan 2010 pågår en satsning på Studiemotiverande folkhögskolekurser. Också i den här gruppen var männen i majoritet, 59 procent, under 2014.³

Alla utbildningsnivåer representerade

Folkhögskolans Allmänna kurser är behörighetsgivande och det påverkar deltagargruppens utbildningsnivå. De här deltagarna har betydligt kortare formell utbildningsbakgrund än befolkningens genomsnitt. Under 2014 hade 89 procent av deltagarna i Allmän kurs kortare utbildning än 3-årigt gymnasium. Det innebar en ökning med 2 procentenheter jämfört med två år innan. Motsvarande andel inom de Särskilda kurserna var 21 procent.

Studieförbundens verksamheter är inte behörighetsgivande. Många av studieförbundens deltagare har relativt lång formell utbildning, även jämfört med befolkningen: 40 procent av cirkeldeltagarna och 46 procent av deltagarna i Annan folkbildningsverksamhet hade eftergymnasial utbildning 2014, jämfört med 33 procent i befolkningen. Studieförbundens andel deltagare med eftergymnasial utbildning har ökat de senaste decennierna och ökningen är snabbare än i befolkningen.⁴

Allt fler utrikes födda deltagare

Andelen utrikes födda deltagare ökar inom folkhögskolans långa kurser. Under 2014 var 32 procent av deltagarna inom de Allmänna kurserna utrikes födda, jämfört med 12 procent inom de Särskilda kurserna. Andelarna har ökat med 4 procent jämfört med 2012.^{5 6}

-
- 3 De Studiemotiverande folkhögskolekurserna är en arbetsmarknadspolitisk åtgärd som infördes 2010 och som genomförs av folkhögskolorna i nära samarbete med Arbetsförmedlingen. Kurserna riktas till arbetssökande som saknar slutbetyg från grund- eller gymnasieskolan och syftet är att motivera till vidare studier. Målgrupper är dels ungdomar mellan 16 och 24 år, dels deltagare i jobb- och utvecklingsgarantin som fyllt 25 år.
 - 4 Uppgifterna om utbildningsnivå avser deltagare eller invånare i befolkningen som är 16 år eller äldre.
 - 5 Enligt Skolverkets statistik var drygt 42 procent av Komvux deltagare födda utomlands 2013 (genomsnitt, alla nivåer). På gymnasial nivå var andelen 32 procent och på grundläggande nivå 91 procent. (*Komvux – Elever och kursdeltagare – Riksnivå. Tabell 3 A: Elever kalenderåren 2008–2013.*)
 - 6 Inom folkhögskolan finns även gäststuderande, d.v.s. personer som bor i andra länder och som kommer till Sverige för att studera. Hösten 2014 var 2 procent av alla långkursdeltagare

I åldersgruppen 25–64 år, totalt 4 809 deltagare i Allmän kurs, var de utrikes födda deltagarna i majoritet.

År 2014 var 15 procent av cirkeldeltagarna utrikes födda, vilket innebär en liten ökning jämfört med 2012. I Annan folkbildningsverksamhet var andelen lägre, även om den ökat något sedan 2012. Flest utrikes födda återfinns bland de unga och medelålders cirkeldeltagarna, 17–25 procent av samtliga deltagare i dessa åldersgrupper. Däremot var endast 9 procent av deltagarna som var äldre än 64 år födda i ett annat land.

Vid Folkbildningsrådets uppföljningsbesök 2014 beskrev studieförbunden och folkhögskolorna mångfaldsfrågan som central. I första hand beskrevs det som viktigt att nå utrikes födda deltagare. De flesta studieförbunden och många folkhögskolor kan redovisa särskilda satsningar inom området, med ökande antal deltagare, studietimmar och arrangemang som resultat.⁷ Deltagarstatistiken visar t.ex. att sju av tio studieförbund ökade andelen utrikes födda cirkeldeltagare 2014 jämfört med 2012.⁸

Av uppföljningsbesöken framkom även att de flesta studieförbunden arbetar aktivt för att knyta till sig invandrareföreningar som nya medlems- och samverkansorganisationer, och för att öka den etniska mångfalden bland cirkelledarna och studieförbundets anställda och förtroendevalda.

Många deltagare med funktionsnedsättning

Framför allt inom folkhögskolan finns många deltagare med funktionsnedsättning. I de Allmänna kurserna hade 35 procent någon form av funktionsnedsättning. Motsva-

gäststuderande, d.v.s. 521 personer. Av dessa var 38 procent nordiska medborgare, 32 procent EU-medborgare och 30 procent kom från andra länder. Ungefär två tredjedelar av dem studerade på Särskild kurs och en tredjedel på Allmän kurs.

- 7 Enligt Regeringens förordning (1991:977) om statsbidrag till folkbildningen ska Folkbildningsrådet kontinuerligt följa upp och utvärdera verksamheten vid studieförbunden och folkhögskolorna i förhållande till statens syften med stödet till folkbildningen, och utifrån de villkor och kriterier som Folkbildningsrådet föreskrivit för att statsbidrag ska utbetalas. Som en del i denna uppföljning besöker Folkbildningsrådet varje år samtliga studieförbunds förbundskanslier samt genomför besök och samtal med studieförbundens lokala enheter/avdelningar. Parallellt besöks tio av landets folkhögskolor.
- 8 Nykterhetsrörelsen bildningsverksamhet (nbv) och Studieförbundet Bilda ökade mest både avseende andel och antal utrikes födda deltagare. De studieförbund som inte ökat sina andelar under perioden var Studieförbundet, Kulturens bildningsverksamhet och Ibn Rushd. Ibn Rushds andel utrikes födda cirkeldeltagare uppgår dock till 78 procent.

rande andel i de Särskilda kurserna var 14 procent.⁹ Under den senaste tioårsperioden har andelarna ökat tydligt, framför allt inom Allmän kurs. Här är det framför allt deltagarna med psykiska eller neuropsykiatriska funktionshinder som blivit fler.

Gruppen deltagare med funktionsnedsättning är stor inom folkhögskolan jämfört med andra utbildningsformer.¹⁰

Av studieförbundens deltagare hade drygt 7 procent någon form av funktionsnedsättning 2014, d.v.s. en tydligt lägre andel än inom folkhögskolan och en något mindre andel jämfört med 2012 (8 procent).¹¹ I Annan folkbildningsverksamhet var andelen 3 procent.¹²

Förstärkningsbidrag och språkschablon

Inom folkbildningen satsas särskilda resurser, i form av förstärkningsbidrag och språkschablon, på vissa deltagargrupper. Folkbildningsrådet avsatte under 2014 ungefär 8 procent av statsbidraget till vissa deltagare med funktionsnedsättning eller med brister i svenska språket. Totalt uppgick dessa medel till 278 mnkr – 176 mnkr till folkhögskolorna och 102 mnkr till studieförbunden.¹³ Det är en satsning

9 Inkluderar deltagare med dyslexi.

10 I sin *Årsredovisning 2011* konstaterar Specialpedagogiska Skolmyndigheten, SPSM, att när det gäller kommunala vuxenutbildningen tyder resultaten på att färre vuxna med funktionsnedsättning väljer kommunal vuxenutbildning i förhållande till folkhögskola. I rapporten *Vuxenutbildning för personer med funktionsnedsättning* (2011) belyser forskare vid Linköpings universitet, på uppdrag av SPSM, möjligheterna för vuxna med funktionsnedsättning att ta del av utbildning på lika villkor som andra. Rapporten visar att den genomsnittliga andelen deltagare med funktionsnedsättning var betydligt lägre inom Komvux än inom folkhögskolan. I rapporten *Olika tillsammans. En kartläggning av folkhögskolors lärmiljö för deltagare med funktionsnedsättning* (2014) talar forskarna om folkhögskolan som "en sista utpost" för de studiegrupper, i detta fall deltagare med funktionsnedsättning, som inte fått sina studiebehov tillgodosedda i andra utbildningsformer.

11 Siffran avser grupprapporterade deltagare, alltså ej unika personer.

12 Folkbildningsrådets uppföljningsbesök visar att det finns en utbredd motvilja inom studieförbunden mot att i deltagarrapporteringen efterfråga och rapportera deltagare som har en funktionsnedsättning. Den andel som rapporteras är därför troligen i underkant.

13 I och med den modell för fördelning av statsbidraget som infördes 2012 integrerades en del av studieförbundens andel av förstärkningsbidraget i det s.k. grundbidraget. I detta grunduppdrag ingår att studieförbunden utifrån sitt samlade stöd från staten ska rikta resurserna på ett sådant sätt att verksamhet

TABELL 1

Andel (procent) inrikes födda och utrikes födda deltagare i studieförbundens Studiecirklar och Annan folkbildningsverksamhet 2014, samt i folkhögskolornas långa kurser höstterminen 2014.

	INRIKES FÖDDA	UTRIKES FÖDDA	TOTALT	UNIKA DELTAGARE
Studieförbund, verksamhetsform				
Studiecirkel	85	15	100	660 848
Annan folkbildningsverksamhet	90	10	100	413 330
Folkhögskola, kurstyp				
Allmän kurs	67	33	100 (1)	12 420
Särskild kurs	87	13	100 (2)	16 284

(1) I värden för Allmän kurs är 2 procent av deltagarna av okänd etnisk bakgrund.

(2) I värden för Särskild kurs är 3 procent av deltagarna av okänd etnisk bakgrund.

som till sin storlek är unik bland myndigheter och organisationer som ger statsbidrag till ideella organisationer.^{14 15}

för dessa målgrupper prioriteras och att genom aktiva åtgärder se till att ingen utestängs från folkbildningsverksamhet.

- 14 Medel för särskilt pedagogiskt stöd till studenter med funktionshinder i studiesituationen fördelas till övriga lärosäten av Stockholms universitet på regeringens uppdrag. Stockholms universitet har också i uppdrag att redovisa uppgifter om studenter med funktionshinder vid universitet och högskolor. Kostnaderna för personliga pedagogiska insatser samt riktade pedagogiska insatser som erbjuds studenter i grupp uppgick 2013 till knappt 63 mnkr. Utbildningstolkning stod för 60 procent av kostnaden. Av redovisningen framgår det vidare att under 2013 fick knappt 9 880 studenter tillgång till lärosätenas stödresurser genom kontakt med en samordnare av pedagogiskt stöd. Det var en ökning med 15 procent jämfört med 2012. Gruppen bestod av 64 procent kvinnor och 36 procent män vilket innebär att andelen kvinnor är något större än i studentpopulationen i övrigt. Ytterligare omkring 570 studenter kom till samordnares kännedom via lärare och vägledare. (Universitetskanslersämbetet 2014).
- 15 Ungefär 13 procent av deltagarna i de långa kurserna, 25 procent i Allmän kurs, var under höstterminen 2014 utrikes födda och behövde dessutom särskilda pedagogiska insatser som stöd för sina brister i svenska språket. För detta tilldelades folkhögskolorna en s.k. språkschablon. Deltagarna med funktionsnedsättning och med behov av förstärkt stöd var något fler. I de långa kurserna utgjorde dessa totalt 22 procent av alla deltagare, och 34 procent av deltagarna i Allmän kurs. Andelen deltagare med funktionsnedsättning inom folkhögskolan som har behov av särskilt stöd har dessutom ökat sedan 2012, framför allt inom Allmän kurs. Studieförbundens förstärkningsbidrag under 2014 fördelades till 75 procent av samtliga deltagare med funktionsnedsättning och till 83 procent av de invandrade deltagarna.

Under Folkbildningsrådets uppföljningsbesök 2014 påpekade flera studieförbund och folkhögskolor att förstärkningsbidrag och språkschablon lett till arbetet med tillgänglighet uppmärksammats, och således även till ökad tillgänglighet.

Studieförbundens och folkhögskolornas nya deltagare

Nya och yngre cirkeldeltagare i städer och förorter

En betydande andel cirkeldeltagare återkommer år efter år till studieförbunden. Av rapporten *Cirkeldeltagare efter 65* framgår att cirkeldeltagarna även tycks vara mer engagerade i samhälle, föreningsliv och ideellt arbete än befolkningen i allmänhet. Utvärderarna talar i det sammanhanget om ett kumulativt medborgarskap, d.v.s om att människor som redan är samhällsengagerade har en tendens att engagera sig ytterligare. Det blir en självgående process. På liknande sätt beskrivs Kulturprogrammets deltagare i Folkbildningsrådets utvärdering *Kulturprogrammets betydelse för deltagarna*.

För studieförbunden innebär det en extra utmaning att nå nya deltagare som inte är etablerade inom folkbildningen. Av studieförbundens samtliga cirkeldeltagare 2014 var 23 procent nya för året, jämfört med 28 procent av deltagarna i Annan folkbildningsverksamhet. Övriga var återkommande, d.v.s. de hade också tidigare deltagit i en cirkel eller i Annan folkbildningsverksamhet någon gång under åren 2011–2013. Studieförbundens respektive andelar nya cirkeldeltagare varierade från 33–34 procent till 15 procent.¹⁶ Störst

16 Störst andel nya deltagare hade Folkuniversitetet (34 procent), Medborgarskolan (33 procent) och Ibn Rushd (32 procent).

TABELL 2

Studieförbundens nya deltagare 2014. Jämförelse med återkommande deltagare Procent.

	NYA CIRKEL- DELTAGARE (1)	ÅTERKOMMANDE CIRKELDELTAGARE (2)	NYA DELTAGARE ANNAN FOLKBILDNING- VERKSAMHET	ÅTERKOMMANDE DELTAGARE ANNAN FOLKBILDNING- VERKSAMHET
Andel 25 år och yngre	19	13	41	27
Andel 65 år och äldre	22	42	12	31
Andel män	41	36	39	31
Andel med förgymnasial utbildning (3)	23	27	18	19
Andel med eftergymnasial utbildning	51	51	54	60
Andel utrikes födda	20	15	13	9

- (1) Nya deltagare avser deltagare i Studiecirkel eller Annan folkbildningsverksamhet 2014, som inte deltagit under perioden 2011–2013. Så kallade nya deltagare kan alltså ha deltagit före 2011.
- (2) Återkommande deltagare avser deltagare i Studiecirkel eller Annan folkbildningsverksamhet 2014, som även deltagit någon gång under perioden 2011–2013.
- (3) Deltagare utan uppgift om utbildningsbakgrund är exkluderade ur beräkningen, och utgjorde i Studiecirkel 27 procent av samtliga deltagare och i Annan folkbildningsverksamhet 40 procent.

andel nya deltagare hade de båda studieförbund som även rapporterar den största andelen öppen/programförd verksamhet.¹⁷

Studieförbundens nyrekrytering var proportionellt sett störst i storstäderna, städerna och förortskommunerna. Här återfanns 65 procent av de nya cirkeldeltagarna, jämfört med 59 procent av de återkommande. Andelen återkommande deltagare har minskat något i stadsregionerna, jämfört med 2013. Sammantagna har dock studieförbundens cirkeldeltagare blivit något fler i stadsområdena jämfört med 2013, och färre i områdena utanför.

De nya cirkeldeltagarna var i genomsnitt yngre än andra, andelen män och andelen utrikes födda var större, och något färre av dem hade endast förgymnasial utbildning. Jämfört med tidigare år har andelen män minskat något och andelen utrikes födda deltagare ökat bland de nya.

Fler yngre män med funktionsnedsättning inom folkhögskolan

Förändringar sker även bland folkhögskolans deltagare. Folkbildningsrådets uppföljningsbesök och statistik visar att framför allt de Allmänna kursernas deltagargrupper har förändrats under 2000-talet. Deltagarna har blivit yngre, mest har andelen yngre män

ökat, deras genomsnittliga formella utbildningstid har blivit kortare och allt fler är utrikes födda eller har en funktionsnedsättning. Detta är trender som känns igen även inom Komvux och högskolan.

Under senare år har deltagarsammansättningen inom Allmän kurs påverkats av de Studiemotiverande folkhögskolekurserna. För att möta behovet av fortsatt utbildning efter den Studiemotiverande folkhögskolekursen fördelade Folkbildningsrådet på regeringens uppdrag Extra platser i allmän kurs 2013 och 2014. Platserna är avsedda för de som gått vidare från den Studiemotiverande folkhögskolekursen. Enligt folkhögskolornas rapportering kom minst 10 procent av deltagarna i Allmän kurs från de här kurserna hösten 2014.¹⁸ De här deltagarna är i allmänhet yngre än folkhögskolans deltagare i långa kurser, och andelen män är större. Gruppen utrikes födda utgör 18 procent.

Inom folkhögskolan rekryteras många deltagare från städer och städernas förorter. Av de 23 nya folkhögskolor som startats under den senaste dryga 20-årsperioden har 13 etablerats i någon av landets större städer. Denna utveckling förstärks av att åtta av de befintliga folkhögskolorna har flyttat sin verksamhet från landsbygd till stad, och jämförelsevis många folkhögskolor har etablerat nya filialer i städer eller tätorter. Under 2014 godkände Folkbildningsrådet två nya folkhögskolor som statsbidragsmottagare från om med halvårsskiftet 2015: Borås folkhögskola och Fryshuset

Minst andel nya hade Bilda (15 procent), Kulturens bildningsverksamhet (16 procent) och Sensus (18 procent).

¹⁷ Öppen/programförd verksamhet är en verksamhet som erbjuds allmänheten genom kursprogram och annonser. Den genomförs i huvudsak med arvoderade cirkelledare och mot deltagaravgift.

¹⁸ Folkbildningsrådet (2015f).

folkhögskola. Båda dessa finns i stadsmiljö, med inriktning mot socialt utsatta områden och deltagare.

Sedan 2010 har antalet deltagare och deltagarveckor i Allmän kurs ökat i landets städer, förortskommuner och pendlingskommuner, och minskat i mer glesbefolkade områden. Trenden är likartad i Särskild kurs. Denna utveckling har lett till att under 2014 återfanns nästan 50 procent av folkhögskolornas deltagare i långa kurser i storstäder, större städer eller förortskommuner – 54 procent av deltagarna i Allmän kurs och 47 procent i Särskild kurs. Det är andelar som dessutom ökat något jämfört med 2013.

Möten och uppdelning i grupper inom folkbildningen

Alla syften – allas lika ansvar?

Folkbildningsrådets uppföljningsbesök och övriga uppföljning av folkbildningens systematiska kvalitets-

arbete visar att statens syften ingår som underlag i studieförbundens och folkhögskolornas planering och styrning av folkbildningsarbetet.

En fråga som uppmärksammades vid 2014 års uppföljningsbesök är hur långt det enskilda studieförbundets eller folkhögskolans ansvar sträcker sig när det gäller syftesuppfyllelsen? En vanlig uppfattning var att det varken är rimligt eller realistiskt att alla ska satsa lika mycket på statens samtliga syften, på ökad mångfald i alla bemerkelser eller på att försöka nå alla människor. Att vara öppen för olika grupper är en sak, att arbeta aktivt för att nå alla är något annat. Det handlar om profilering. Enskilda studieförbund och folkhögskolor har sinsemellan olika profiler som speglar deras idémässiga grund. Denna grund bestäms i sin tur av de medlemsorganisationer och huvudmän som är knutna till respektive studieförbund och folkhögskola, och som ger en naturlig inriktning mot olika deltagargrupper.

TABELL 3

Median, största och minsta andel (procent) av specificerade deltagargrupper vid folkhögskolor (höstterminen) och studieförbund 2014. Per verksamhetsform och kurstyp.

		KVINNOR	DELTAGARE MED FUNKTIONS- NEDSÄTTNING	UTRIKES FÖDD	ÅLDERSGRUPP		UTBILDNINGSB- BAKGRUND (1)		
					< 25	> 64	< 3GYM	> 3GYM	
Folkhögskolor									
Allmän kurs	Min	24	0	0	0	0	53	0	
	Max	99	100	97	93	94	100	32	
	Median	54	36	23	63	0	93	0	
Antal deltagare		12 615							
Särskild kurs	Min	27	0	1	0	0	0	0	
	Max	96	68	59	94	97	100	64	
	Median	63	10	9	44	1	18	17	
Antal deltagare		16 664							
Studieförbund									
Studiecirkel	Min	44	0	9	7	2	19	22	
	Max	67	18	78	46	52	63	64	
	Median	61	3	18	19	27	36	43	
Antal deltagare		697 896							
Annan folkbildningsverksamhet	Min	47	0	6	15	0	15	28	
	Max	74	9	51	82	44	56	68	
	Median	65	3	12	37	21	32	49	
Antal deltagare		401 383							

(1) Deltagare utan uppgift om utbildningsbakgrund är exkluderade ur beräkningen, och utgjorde i Studiecirkel 27 procent av samtliga deltagare och i Annan folkbildningsverksamhet 40 procent.

Olika deltagargrupper i olika studieförbund och folkhögskolor

Könsfördelningen, deltagargruppernas ålderssammansättning, andelen utrikes födda deltagare, andelen deltagare med funktionsnedsättning och deltagarnas utbildningsbakgrund varierar mellan olika studieförbund och folkhögskolor.

Kvinnor och män möts inte alltid

Vid ungefär hälften (51 procent) av folkhögskolorna var andelen kvinnor i de långa kurserna större än 60 procent under 2014. Andelen kvinnor i Allmän kurs varierade mellan olika folkhögskolor från 24 till 99 procent (en folkhögskola). I Särskild kurs utgjorde kvinnorna mellan 27 och 96 procent av deltagarna.

Vid 40 procent av folkhögskolorna (60 skolor) var männen fler än kvinnorna inom Allmän kurs, och vid 10 procent av skolorna (15 skolor) dominerade männen inom Särskild kurs.

Inom studieförbunden var kvinnorna i majoritet bland cirkeldeltagarna och deltagarna i Annan folkbildningsverksamhet i samtliga studieförbund utom ett.¹⁹

Hälften av studieförbundens Studiecirklar var så gott som enkönade: I 26 procent av alla 2014 års cirklar uppgick männens andel till 90 procent eller mer, och i 21 procent var andelen kvinnor 90 procent eller högre.

Deltagare med funktionsnedsättning

Även när det gäller deltagare med funktionsnedsättning varierar bilden stort. Andelen deltagare med funktionsnedsättning i Allmän kurs varierade under 2014 mellan 0 och 100 procent, och i Särskild kurs mellan 0 och 68 procent.

Bland studieförbunden varierade andelen deltagare med funktionsnedsättning mellan 0 och 18 procent i Studiecirklar, och mellan 0 och 9 procent inom Annan folkbildning. Under 2014 rapporterade de två största studieförbunden sammantaget drygt 77 procent av alla deltagare med funktionsnedsättning. Övrigas andelar uppgick till mellan drygt 6 och 0 procent.²⁰

Den bild som ges vid Folkbildningsrådets uppföljningsbesök är att de studieförbund och folkhögskolor som i dag når få deltagare med funktionsnedsättning även har svaga strategier för att förändra situationen.

¹⁹ Inom Ibn Rushd var 55 procent av cirkeldeltagarna, och 52 procent av deltagarna i Annan folkbildningsverksamhet, män. Minst andel manliga deltagare hade Folkuniversitetet, med 33 procent män i Studiecirkel och 26 procent i Annan folkbildningsverksamhet.

²⁰ De båda största studieförbunden är ABF och Studieförbundet Vuxenskolan.

Deltagargruppernas etniska bakgrund är olika

Även om andelen utrikes födda deltagare ökar generellt inom folkbildningen är variationen stor mellan enskilda folkhögskolor och studieförbund.

Andelen utrikes födda deltagare i folkhögskolans långa kurser varierade mellan olika folkhögskolor från 2 procent (två folkhögskolor) till 97 procent (en folkhögskola):

- Vid 25 folkhögskolor var mindre än 10 procent av deltagarna i Allmän kurs utrikes födda.
- Vid 80 folkhögskolor var mindre än 10 procent av deltagarna i Särskild kurs utrikes födda.
- På övriga fanns en större blandning av utrikes födda och inrikes födda deltagare:
- Vid 30 folkhögskolor var mer än 50 procent av deltagarna i Allmän kurs utrikes födda.
- Vid 5 folkhögskolor var mer än 50 procent av deltagarna i Särskild kurs utrikes födda.²¹

Andelen utrikes födda deltagare varierade från 9 till 78 procent mellan olika studieförbund, och mellan 6 och 51 procent inom Annan folkbildningsverksamhet.²² Inrikes och utrikes födda deltagare möttes i en tredjedel av 2014 års Studiecirklar. I övriga skedde en uppdelning, d.v.s. i de 48 procent av cirkelarna där alla deltagare var inrikes födda och i de 20 procent där alla var utrikes födda.

Studieförbunden arbetar med deltagarsammansättningen i sitt interna mångfaldsarbete. Det framkom vid de uppföljningsbesök vid studieförbundens förbundskanslier och lokala avdelningar som Folkbildningsrådet genomförde 2013 och 2014. Flera rapporterar att de arbetar mer aktivt än tidigare med att arrangera verksamheter där svenskfödda och invandrade deltagare möts.

Utbildningsbakgrunden skiljer deltagarna åt

Deltagarnas utbildningsnivåer varierar mellan olika anordnare. Skillnaden mellan folkhögskolorna är stor, delvis beroende på vilken inriktning verksamheten har. Hösten 2014 hade mer än 70 procent av deltagarna i Allmän kurs högst tvåårigt gymnasium i 137 skolor, jämfört med 125 skolor år 2013. Vid samtliga skolor har minst hälften av deltagarna högst tvåårigt gymnasium.

Deltagargruppernas utbildningsnivå skiljer sig åt mellan studieförbunden, framför allt beroende på profiler och medlems- och samverkansorganisationer. Andelen cirkeldeltagare med eftergymnasial utbildning

²¹ Antalet folkhögskolor med jämförelsevis många invandrade deltagare är lägre än 2012.

²² Lägst andel utrikes födda cirkeldeltagare hade Kulturens bildningsverksamhet och Studieförbundet Vuxenskolan. Högst andel återfanns inom Ibn Rushd och NBV.

TABELL 4

Andel (procent) deltagare i långa kurser inom olika kategorier vid filial/huvudskola respektive externatskola/internatskola höstterminen 2014. Uppdelat efter kurstyp.

	FILIAL	HUVUDSKOLA (1)	EXTERNATSKOLA	INTERNATSKOLA
Allmän kurs				
Kvinnor	61	55	60	53
Män	39	46	40	47
Utrikes födda	45	21	44	24
Funktionsnedsättning	16	31	25	31
Förgymnasial utbildning	87	82	88	81
Gymnasial utbildning högst 2-årig	7	6	2	7
Särskild kurs				
Kvinnor	62	66	67	64
Män	38	34	33	36
Utrikes födda	5	6	12	6
Funktionsnedsättningar	4	14	7	13
Förgymnasial utbildning	11	15	20	14
Gymnasial utbildning högst 2-årig	8	6	8	6
Långa kurser				
Kvinnor	62	61	64	60
Män	38	39	36	40
Utrikes födda	24	12	28	13
Funktionsnedsättningar	10	20	16	20
Förgymnasial utbildning	48	41	55	41
Gymnasial utbildning högst 2-årig	8	6	7	6

(1) I urvalet ingår de 51 folkhögskolor som har filialer.

varierar mellan 55 och 22 procent, och andelen med högst tvåårigt gymnasium mellan 63 och 18 procent.

Studieförbunden med de högsta andelarna deltagare med lång utbildningsbakgrund framhöll under Folkbildningsrådets uppföljningsbesök att detta inte står i motsats till statens syften att folkbildningen ska utjämna utbildningsklyftorna och höja bildningsnivån. Det finns mängder av högt utbildade människor som behöver arbeta med sina värderingar och bild av omvärlden. Deltagare med lång formell utbildningsbakgrund faller sig naturliga, givet de här studieförbundens profiler och medlemsorganisationer.²³

Även inom enskilda Studiecirkelns sker en uppdelning av deltagarna. Cirkeldeltagare med de allra kortaste respektive allra längsta utbildningarna blandades i ungefär 30 procent av cirkelns under 2014. I övriga skedde en indelning efter utbildningsbakgrund: I 8 pro-

cent av alla Studiecirkelns hade nästan alla deltagare tvåårigt gymnasium som högsta utbildning, i 7 procent hade nästan alla eftergymnasial utbildning, i 25 procent av cirkelns fanns nästan ingen deltagare med kortare utbildning än tvåårigt gymnasium och i 30 procent var det väldigt få som hade eftergymnasial utbildning.

Utrikes födda och korttidsutbildade folkhögskoledeltagare vid filialer och på externatskolor

51 av landets folkhögskolor erbjuder långa kurser både vid en "huvudskola" och vid en eller flera filialer på annan ort. Det rör sig för det mesta om folkhögskolor som finns på landsbygden och som öppnar filial i en stad eller annan tätort. Vanligast är att skolorna förlägger sina Allmänna kurser till filialerna: Vid de 51 folkhögskolorna som har filial studerade 38 procent av deltagarna i Allmän kurs vid filial, jämfört med 30 procent av deltagarna i Särskild kurs.²⁴

²³ Deltagarna med den längsta formella utbildningen återfinns inom Folkuniversitetet och Kulturens bildningsverksamhet, medan deltagarna med kortast utbildning finns inom Ibn Rushd och ABF.

²⁴ Ungefär 14 procent av alla deltagare i Allmän kurs studerade vid en filial 2014, och 11 procent av deltagarna i Särskild kurs.

Kontakten mellan deltagarna i de utlokaliserade filialkurserna och deltagarna vid huvudskolans kurser varierar. Folkbildningsrådets uppföljningsbesök visar att de ofta inte har särskilt mycket med varandra att göra.

106 av folkhögskolorna erbjuder internat för deltagare i långa kurser. De flesta av dessa skolor finns på landsbygden. Drygt 20 procent av deltagarna vid internatskolorna bor på internat och vanligast är det inom Särskild kurs. Ungefär 25 procent av alla deltagare i Särskild kurs bor på internat, jämfört med 14 procent inom Allmän kurs.

Deltagarna ser inte likadana ut vid huvudskola och filial, respektive vid externat- och internatskolor. Här sker en viss uppdelning mellan olika grupper.

De tydligaste skiljelinjerna går vid de utrikes födda deltagarna, deltagarna med funktionsnedsättning och de kortutbildade deltagarna. Detta beror delvis på att förhållandevis många deltagare i Allmän kurs studerar vid filialer och på externatskolor, och förhållandevis många inom Särskild kurs vid huvudskolor och internat. Särskild kurs och Allmän kurs har inte samma deltagargrupper.

Men det tycks också ha med stad och landsbygd att göra. Inom Allmän kurs är det en påtagligt större andel av deltagarna vid filialerna och externaten som är utrikes födda och har jämförelsevis kort utbildningsbakgrund, och en mindre andel deltagare som har en funktionsnedsättning, jämfört med huvudskolorna och internaten. Inom Allmän kurs är också andelen kvinnor tydligt större vid filialerna och externaten.

Folkbildningen och jämställdheten

Folkbildningsrådets bedömning

Det finns en samstämmighet mellan de jämställdhetspolitiska målen, det folkbildningspolitiska målet och statens syften med stödet till folkbildningen. Här finns en gemensam inriktning mot jämnare fördelning av makt, inflytande och ekonomiska och övriga resurser. Att arbeta i enlighet med statens syften kan uppfattas som att samtidigt arbeta efter de jämställdhetspolitiska målen.

Men likheten är delvis skenbar. De maktförhållanden och skillnader i förutsättningar och resurser som finns i relationen mellan kvinnor och män, är inte per definition desamma som i befolkningen i stort, mellan unga och gamla eller

mellan utrikes och inrikes födda deltagare. Vid de studieförbund och folkhögskolor där kunskap om kvinnors och mäns olika villkor saknas finns en risk att det sker en sammanblandning och att jämställdhetsfrågan osynliggörs.

Det är viktigt att det bedrivs ett aktivt jämställdhetsarbete inom folkbildningens organisationer på de nivåer där beslut fattas, resurser fördelas och normer skapas. Studieförbund och folkhögskolor behöver därför arbeta brett och långsiktigt med jämställdhetsintegrering i folkbildningsverksamheten. Ansvar för att driva jämställdhetsprocesserna vilar i första hand på ledningarna.

Redan idag finns många goda exempel på hur jämställdhetsfrågor integreras på ett systematiskt sätt i studieförbundens och folkhögskolornas verksamheter. Folkbildningsrådet bedömer att folkbildningen har goda förutsättningar att fortsätta och fördjupa detta arbete.

Folkbildningsrådet konstaterar att kvinnorna är i majoritet inom folkbildningen, som inom andra former av vuxenutbildning, och att det är en utmaning att hitta vägar för att i större utsträckning attrahera manliga deltagare.

Det finns obalans i könsfördelningen på kurs- och ämnesnivå som behöver motverkas. Framför allt inom musikområdet, som är det enskilt största ämnesområdet i studieförbundens verksamheter och omfattande även inom folkhögskolan, behöver fortsatta insatser göras för att öka andelen kvinnor som deltagare. Samtidigt får inte den sneda könsfördelningen inom musikområdet överskugga behovet av insatser för att öka andelen män inom kvinnodominerande ämnen.

Folkbildningsrådets jämställdhetsstudie har visat hur folkbildningens deltagare fördelas efter kön inom olika verksamheter. Folkbildningsrådet bedömer det angeläget att en utvärdering genomförs av hur folkbildningens resurser följer dessa kvinnor och män. Hur fördelas folkbildningens anslag och övriga resurser i ett jämställdhetsperspektiv?

En sådan utvärdering behövs som grund för fortsatta jämställdhetsåtgärder inom folkbildningen, där andra könsidentiteter än enbart kvinnor och män kan beaktas.

Att söka sig till likasinnade kan vara ett sätt att stärka sin identitet och ibland det första steg som krävs för att individen ska samla mod och styrka att gå vidare i sin bildningsresa. I ett samhälle som präglas av ojämlika maktrelationer mellan könen kan aktiviteter riktade särskilt till män, kvinnor och andra könsidentiteter, därför vara motiverade.

Jämställdhetsuppdrag från regeringen

Regeringen har gett Folkbildningsrådet i uppdrag att genomföra en studie om jämställdhet i folkbildningen. Syftet med studien är att undersöka hur jämställdhetsperspektivet är integrerat inom ramen för folkbildningen samt hur folkbildningen förhåller sig till de jämställdhetspolitiska målen. Studien ska även kunna tjäna som underlag för en bedömning av om det finns behov av ytterligare jämställdhetsinsatser.

Den fortsatta texten baseras i huvudsak på resultat från Folkbildningsrådets jämställdhetsstudie.²⁵

Könsfördelning och könsuppdelning inom folkbildningen

Jämnare könsfördelning bland anställda och förtroendevalda

I SOU 2004:30 *Folkbildning i brytningstid – en utvärdering av studieförbund och folkhögskolor* redovisas resultaten från en enkät som 2003 ställdes till samtliga folkhögskolor och studieförbund, centralt och lokalt, och som handlade om sammansättningen av styrelser och ledande tjänstemannagrupper.²⁶

I jämförelse med den tidigare mätningen visar Folkbildningsrådets jämställdhetsstudie på en utveckling i en mer jämställd riktning. Under den senaste tioårsperioden har fördelningen av kvinnor och män på beslutsfattande och policyskapande positioner inom folkbildningen blivit jämnare, framför allt bland de förtroendevalda i studieförbundens och folkhögskolornas styrelser. Det har lett till att fler förebilder skapats som stöd för en fortsatt positiv utveckling.

Könsfördelningen bland folkbildningens styrelseledamöter är numera jämn. Andelen kvinnor är

störst i studieförbundens lokala styrelser, 50 procent. Andelarna är något lägre inom folkhögskolorna och studieförbunden centralt. I ungefär 11 procent av studieförbundens och folkhögskolornas styrelser utgör kvinnorna mer än 60 procent av ledamöterna, medan männen är fler än 60 procent i 27 procent av folkhögskolornas styrelser, och i 21 procent av studieförbundens. I övriga styrelser ligger könsfördelningen inom 60/40-intervallet.

På ordförandeposterna dominerar fortfarande männen. I studieförbundens styrelser är de flesta ordföranden män – ca 30 procent är kvinnor, med en något större andel kvinnor lokalt än centralt. I folkhögskolornas styrelser är 36 procent av ordföranden, och 47 procent av vice ordföranden, kvinnor.

TABELL 5

Andel kvinnor (procent) bland pedagogisk personal på folkhögskolor 2012–2014.

BEFATTNING	ANDEL KVINNOR		
	2014	2013	2012
Rektorer	35	37	36
Biträdande skolledare	50	47	47
Lärare	56	56	56
Studie- och yrkesvägledare	82	82	79

Könsfördelningen bland folkhögskolornas rektorer och biträdande rektorer är nästan identisk med fördelningen bland ordförande/vice ordförande: Kvinnorna utgör 35 procent av rektorerna och 50 procent av de biträdande rektorerna. Bland övriga anställda inom folkhögskolan är könsfördelningen jämn, med ett tydligt undantag – studie- och yrkesvägledarna.

Könsfördelning bland deltagarna – i relation till ålder, utbildning och etnisk bakgrund

Sammantagen har könsfördelningen bland folkbildningens deltagare sett ungefär likadan ut de senaste tio åren. Kvinnorna är fler än männen.

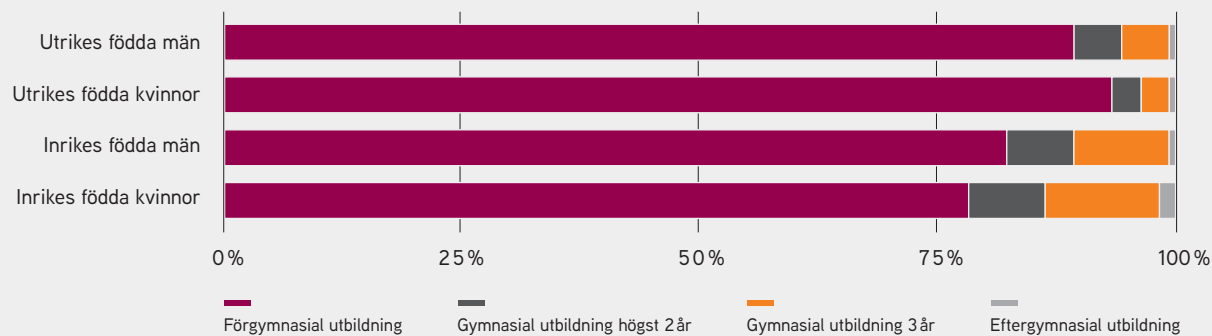
Folkhögskolans deltagare

Under 2014 var 61 procent av folkhögskolornas deltagare i långa kurser kvinnor – 56 procent inom Allmän kurs och 65 procent inom den Särskilda kursen.

Inom Allmän kurs är könsfördelningen jämn inom hälften av kursinriktningarna. I Särskild kurs är däremot kvinnorna i majoritet i 70 procent av alla kursinriktningar och jämn könsfördelning återfinns endast inom 11 inriktningar (drygt 20 procent av samtliga).

25 Folkbildningsrådet (2015c).

26 Enkäten visade att vid den tidpunkten var 37 procent av alla ledamöter i folkhögskolornas styrelser kvinnor, och 28 procent av alla ordföranden. Andelen kvinnor var mindre inom de rörelseägda folkhögskolorna än inom landstingsfolkhögskolorna. Inom studieförbundens styrelser var könsfördelningen jämnare: 47 procent av alla styrelseledamöter var kvinnor, med en större andel i de lokala styrelserna än i de centrala och med betydande variationer mellan studieförbunden. Liksom på folkhögskolorna var det oftast män som ledde styrelsearbetet i egenskap av ordförande. I förbundsstyrelserna var en av tio ordförande kvinna, och i de lokala styrelserna var cirka 30 procent kvinnor. Av folkhögskolornas samtliga rektorer var 80 procent män. Även inom studieförbundens riksorganisationer var åtta av tio förbundsrektorer eller motsvarande män, och i lokalavdelningarna utgjorde männen 40 procent av de lokala cheferna.

DIAGRAM 1 Deltagare i folkhögskolans Allmänna kurs höstterminen 2014. Kön, utbildningsbakgrund och etnisk bakgrund.**TABELL 6**

Antal inriktningar på Allmän och Särskild kurs höstterminen 2014 med ojämn respektive jämn könsfördelning.

	MER ÄN 60 % KVINNOR	MER ÄN 60 % MÄN	JÄMN KÖNS- FÖRDELNING
Allmän kurs	9	5	12
Särskild kurs	34	3	11

Andelen kvinnor i folkhögskolans långa kurser är särskilt hög – 75–80 procent – i kursinriktningar som Svenska, Samhällsvetenskap, Slöjd och konsthantverk, Bild, form och målarkonst, Internationella frågor och Övriga språk. Inom Allmän kurs utgör männen mer än 60 procent i inriktningar mot Matematik, Idrott, Teknik och ledarutbildning, och i Särskild kurs inom Transport/trafik, Teknik och fackliga inriktningar.

Sedan 2010 pågår inom folkhögskolan en satsning på s.k. Studiemotiverande folkhögskolekurser. I den här gruppen var männen i majoritet, 59 procent, under 2014.

Deltagarnas utbildningsbakgrund varierar mellan kvinnor och män i Allmän kurs och mellan inrikes och utrikes födda deltagare. De inrikes födda kvinnorna har den jämförelsevis längsta utbildningsbakgrunden, och de utrikes födda kvinnorna den kortaste. Andelen deltagare med kort formell utbildning är större bland de utrikes födda deltagarna än bland dem som är födda i Sverige.

Ett liknande mönster återkommer i Särskild kurs. En skillnad mot Allmän kurs är att i Särskild kurs är det också bland de utrikes födda kvinnorna som den högsta andelen deltagare med eftergymnasial utbildning finns. Näst längsta utbildningsbakgrund har de inrikes födda kvinnorna. Inom Särskild kurs är det de utrikes födda männen som sammantagna har den kortaste utbildningen.

Inom Allmän kurs är de inrikes födda deltagarna i tydlig majoritet bland de yngre deltagarna. Männen är

flest i den stora gruppen deltagare i åldern 20–24 år och kvinnorna i den mindre gruppen 18–19-åringar. Kvinnorna är flest bland deltagarna från 25 år och uppåt. De utrikes födda kvinnorna är flest i de yrkesaktiva åldrarna 25–64 år, och de inrikes födda kvinnorna är i stor majoritet inom den lilla grupp deltagare som är 65 år eller äldre.

Inom Särskild kurs är de inrikes födda deltagarna flest i samtliga åldersgrupper, och andelen inrikes födda kvinnor är större än andelen män.

Studieförbundens deltagare

2014 var 64 procent av studieförbundens deltagare kvinnor – med en något större andel kvinnor i Annan folkbildningsverksamhet än i Studiecirklar.

Kvinnor och män söker sig till delvis olika ämnesområden. I nästan 90 procent av alla Studiecirklar utgör antingen kvinnorna eller männen mer än 60 procent av deltagarna. Endast i 13 procent av cirkelarna är könsfördelningen jämn. Kvinnorna är i majoritet inom de flesta ämnesområdena, medan männen dominerar inom det verksamhetsmässigt största området Konst, musik, media. Det här ämnesområdet står för drygt 60 procent av studieförbundens cirkelverksamhet och är påtagligt mansdominerat. Deltagarna i musikcirkelarna utgör ungefär 25 procent av samtliga deltagare och 69 procent av dem är män. Inom ämnet improvisatorisk musik – pop- och rockcirklar – är 84 procent av deltagarna män.

TABELL 7

Andel Studiecirklar med ojämn respektive jämn könsfördelning 2014.

	MER ÄN 60 % KVINNOR	MER ÄN 60 % MÄN	JÄMN KÖNS- FÖRDELNING	TOTALT
Andel av arrangemang	43%	44%	13%	100%

DIAGRAM 2 Deltagare i folkhögskolans Allmänna kurs höstterminen 2014. Kön, ålder och etnisk bakgrund.

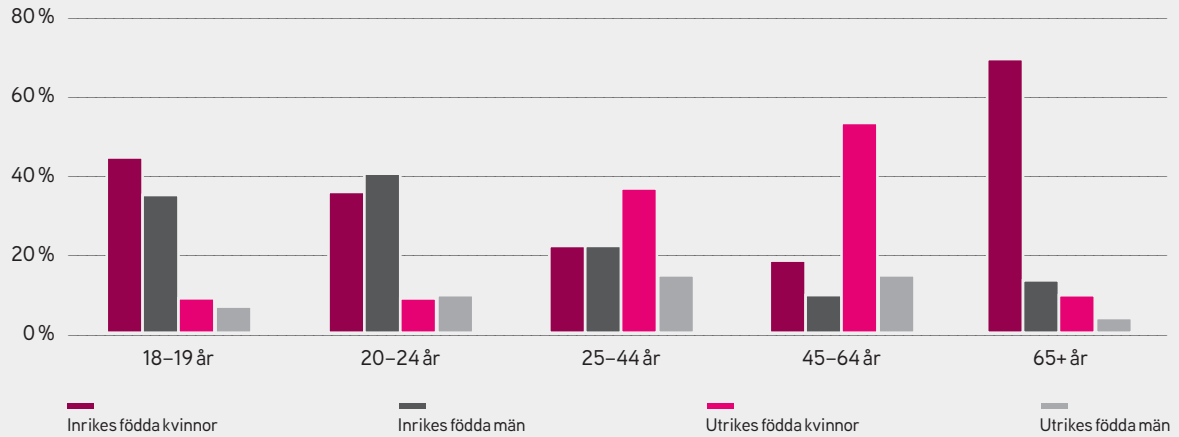

DIAGRAM 3 Deltagare i Studiecirkel 2014. Kön, utbildningsbakgrund och etnisk bakgrund.

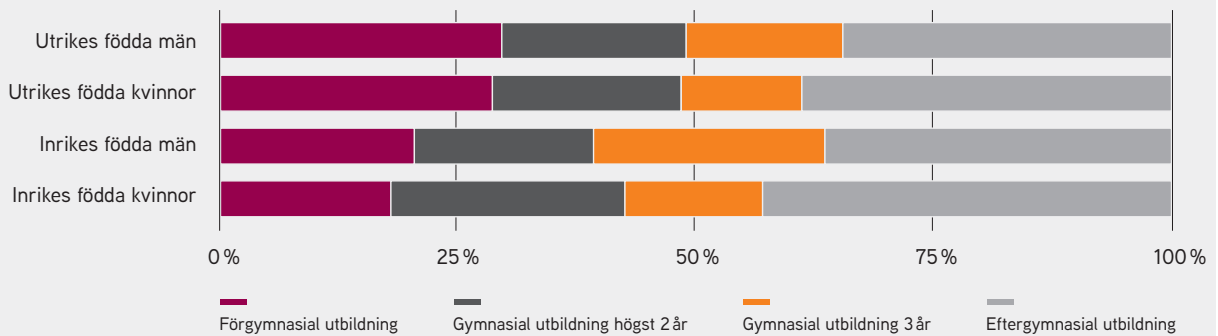
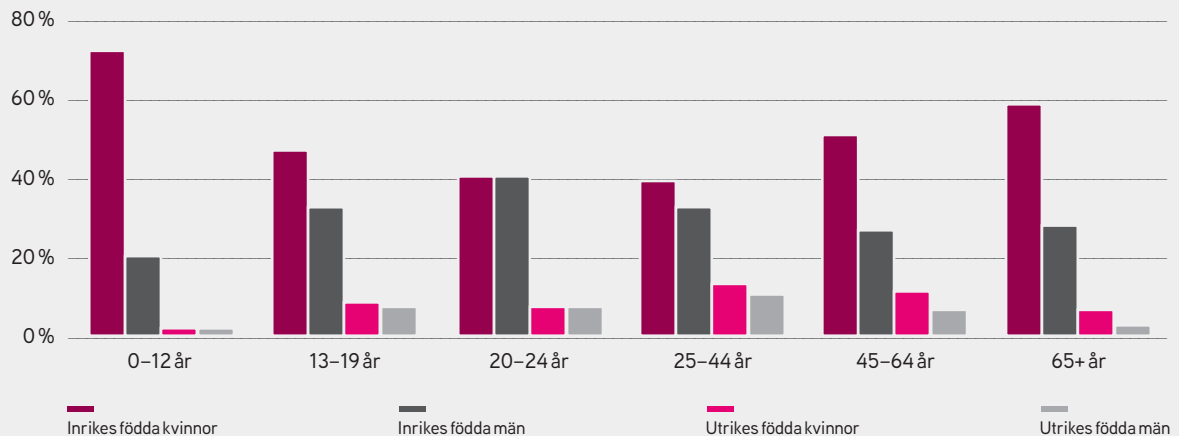

DIAGRAM 4 Deltagare i Studiecirkel 2014. Kön, ålder och etnisk bakgrund.

Utbildningsnivån är högre bland cirkeldeltagarna än i befolkningen och längst utbildning har i allmänhet de inrikes födda deltagarna. Av dessa har ca 60 procent minst treårigt gymnasium, jämfört med inte fullt 50 procent bland de utrikes födda. I gruppen inrikes födda kvinnor finns både den största andelen deltagare med eftergymnasial utbildning och den minsta andelen med förgymnasial utbildning.

De svenskfödda cirkeldeltagarna är flest inom alla ålderskategorier. Kvinnorna dominerar bland de deltagare som är yngre än 20 år och bland dem som är 45 år eller äldre. I åldrarna 20–24 år är könsfördelningen jämn. I det här åldersspannet återfinns de jämförelsevis många män som deltar i studieförbundens pop- och rockcirklar. Även i gruppen 25–44 år är kvinnorna och männen ungefär lika många.

Oklara definitioner och kunskapsbrister osynliggör jämställdheten

De jämställdhetspolitiska målen tangerar statens syften med folkbildningen

I den webbenkät till studieförbund och folkhögskolor som ingick i Folkbildningsrådets jämställdhetsstudie ställdes en fråga om de jämställdhetspolitiska målen – om dessa inbegrips i studieförbundens och folkhögskolornas planering, genomförande och uppföljning av folkbildningsverksamheten, och i så fall på vilket sätt?²⁷

Studieförbund och folkhögskolor bedömer att deras arbete svarar upp mot de jämställdhetspolitiska målen, om än på olika sätt och i olika utsträckning. En majoritet kan se hur arbetet bidrar till att kvinnor och män ska få samma makt att utforma samhället och sina egna liv, till en jämnare fördelning av makt och inflytande och till ekonomisk jämställdhet. Flera menar att de här målsättningarna genomsyrar det dagliga arbetet bland både anställda och förtroendevalda. Betydligt färre kan se hur det egna arbetet anknyter till de båda delmål inom jämställdhetspolitiken som handlar om fördelningen av det obetalda hem- och omsorgsarbetet, respektive mäns våld mot kvinnor.

Folkbildningsrådets slutsats är att studieförbundens och folkhögskolornas svar i första hand illustrerar samstämmigheten mellan de jämställdhetspolitiska målen och statens syften med stödet till folkbildningen. Här finns inga tydliga motsättningar. Inriktningen inom båda politikområdena är mot jämnare fördelning av makt, inflytande och ekonomiska och övriga resurser.

Mer mångfald och jämlikhet än jämställdhet

I och med statens fyra definierade syften med stöd till folkbildningen finns det en bred tradition och erfarenhet av att arbeta med frågor som har med demokrati, mänskliga rättigheter, jämlikhet och mångfald att göra.

Intrycket från Folkbildningsrådets jämställdhetsstudie, och övriga uppföljningar, är att folkbildningen i första hand uppmärksammar jämställdheten mellan kvinnor och män som en del i ett bredare likabehandlings- eller mångfaldsarbete, som förutom kön även innefattar etnicitet, klass och ålder. Dessa parametrar går hand i hand. Mångfaldsfrågan är central och Folkbildningsrådets uppföljningar tyder på att det är den etniska mångfalden som i allmänhet prioriteras högst:

På senare år har demokratifrågan och antirasismfrågan varit det vi varit upptagna av och vi menar att jämställdhetsfrågan mer följer arbetet som sådant inte som särskild insats.

(Kvinnlig rektor, folkhögskola)

I praktiken innebär detta att jämställdhetsfrågan riskerar att osynliggöras, att den i allmänhet inte lyfts fram och hanteras på ett metodiskt eller kvalificerat sätt. I rapporten ges goda exempel på engagemang och spännande jämställdhetsinsatser vid enskilda studieförbund och folkhögskolor. Samtidigt talar både folkbildningens anställda och deltagare om betydande kunskapsbrister och begreppsförvirring. Sammantagna tyder resultaten på att vid många av studieförbunden och folkhögskolorna är inte jämställdhetsperspektivet integrerat i organisationens arbete.

Bred inriktning på insatserna

Det vida samhällsfrågorna präglar studieförbundens och folkhögskolornas arbete och engagemang. Jämställdhetsstudien visar att stora insatser görs inom områden som mångfald, jämlikhet och mänskliga rättigheter. I den kontexten blir jämställdhetsperspektivet ett av flera mångfaldsperspektiv. Det skiljs inte ut från jämlikhetsarbetet och mänskliga rättigheter för kvinnor och män innefattas i arbetet med mänskliga rättigheter för alla.

De här åtgärderna är mer eller mindre relevanta för jämställdhetsarbetet men definieras inte i första hand definieras som jämställdhetsarbete.

Studien visar att studieförbundens och folkhögskolornas explicita jämställdhetsinsatser i första hand genomförs internt, bland anställda och förtroendevalda inom den egna organisationen. Det handlar om lönekartläggningar, arbete för att jämna ut könsfördelningen på olika nivåer och positioner inom organisationen,

²⁷ Prop. 2005/06:155. *Makt att forma samhället och sitt eget liv – nya mål i jämställdhetspolitiken.*

samt fortbildning med jämställdhetstema. Ledningsstrukturen uppmärksammas: Många studieförbund har under senare år genomfört stora förändringar av framför allt den lokala organisationen. Flera av dem pekar på att andelen kvinnor har ökat i de lokala styrelserna som ett resultat av medvetet jämställdhetsarbete.

Särskilda jämställdhetsinsatser riktade mot verksamheterna, och deltagarna, är mindre vanliga. Undantaget är musikområdet. Inom det stora musikområdet, framför allt inom studieförbundens Studiecirklar och Kulturprogram, finns en påtaglig jämställdhetsproblematik. Kön fördelningen är sned, med stor manlig dominans, och studieförbunden gör jämförelsevis stora ansträngningar för att påverka detta och samtidigt stärka förutsättningarna för kvinnor. Jämställdhetsinsatserna inom musikområdet skapar, enligt studieförbunden, ”en rörelse åt rätt håll”.

Behov av kunskap och arbetsmetoder

I studien är det många av folkbildningens deltagare som lägger ansvaret på sina folkhögskollärare och cirkelledare för att ett jämställdhetsperspektiv ska integreras i lärandesituationen. Flera är kritiska och efterlyser mer kunskap om jämställdhetsfrågor. Med mer kunskap, menar man, följer också en mer positiv attityd och större engagemang i de här frågorna. Samtalen med lärare och cirkelledare bekräftar i viss utsträckning att det förekommer både kunskapsluckor och begreppsförvirring. Att överhuvudtaget definiera vad jämställdhet är kan vara en utmaning.

Lärare och övriga anställda efterlyser långsiktig planering av jämställdhetsarbetet och dess spridning och förankring inom organisationen, kompetensutveckling, kunskaps- och erfarenhetsutbyte och styrning av ekonomiska och personella resurser. Man beskriver det som ett ledningsansvar att fånga upp och bejaka det engagemang för jämställdhetsfrågor som finns bland anställda och deltagare.

Kulturens och kulturprogrammets betydelse

Folkbildningsrådets bedömning

Folkbildningen är Sveriges största kulturarena, både när det gäller att erbjuda kulturupplevelser och möjligheter till eget skapande. Detta fastslogs i Folkbildningsrådets utvärdering av studieförbundens Kulturprogram.

I enlighet med syftena med statens stöd till folkbildningen bidrar folkbildningens kulturverk-

samhet till att göra det möjligt för en större mångfald människor att påverka sin livssituation och skapa engagemang att delta i samhällsutvecklingen. Centrala kvaliteter är att den kulturverksamhet som studieförbund och folkhögskolor arrangerar finns närvarande i hela landet och har en inriktning mot amatörcultur och aktivt deltagande.

Studieförbunden är en av de största arbetsgivarna för svenska konstnärer, konstateras i en av Folkbildningsrådets utvärderingar. Studieförbundens och folkhögskolornas geografiska spridning säkrar tillgången till kulturkompetens i hela landet.

Folkbildningspolitik är något annat än kulturpolitik, men Folkbildningsrådets utvärderingar visar att folkbildningen även bidrar starkt till att förverkliga statens kulturpolitik. Enligt de nationella målen för statens kulturpolitik ska kulturen vara ... *en dynamisk, utmanande och obunden kraft med yttrandefriheten som grund. Alla ska ha möjlighet att delta i kulturlivet. Kreativitet, mångfald och konstnärlig kvalitet ska prägla samhällets utveckling.*²⁸

Kultur och kulturutövande är integrerade delar i folkhögskolornas verksamhet. Kulturen spelar på så sätt en avgörande roll för folkhögskolornas möjligheter att nå sina folkbildningsmål.

Studieförbundens Kulturprogram, den kulturverksamhet som studieförbund och folkhögskolor arrangerar, innebär att det lokala kulturutbudet breddas och vitaliseras runt om i landet. Framför allt Kulturprogrammen involverar nya deltagargrupper, alternativa kulturinriktningar och nya föreningar.

Kommunernas generella bidrag till studieförbunden har mer än halverats sedan 1992. Det betyder att det i många kommuner inte längre finns ekonomiskt stabila villkor för studieförbundens verksamhet, och att viktiga delar av den kultur som kommunernas invånare erbjuds därmed vilar på osäker grund.

För att bryta den negativa utvecklingen behöver dels studieförbunden arbeta aktivt för att synliggöra verksamheten och den betydelse som Kulturprogram och övrig kulturverksamhet har i kommunerna, dels lokala kulturpolitiker uppmärksamma den betydelse som studieförbund och folkhögskolor spelar lokalt. Samlade insatser på regional nivå behöver uppmärksammas på motsvarande sätt.

Studieförbunden ska ha ett tydligt anordnarskap i all sin verksamhet, oavsett samverkanspart. Studieförbundets ansvar och del i arbetet med Kulturprogrammen ska vara väl synligt.

²⁸ Regeringens proposition 2009/10:3 *Tid för kultur*.

Kulturen – framträdande i alla folkbildningens verksamheter

Folkhögskolor som lokala kulturcentra

Folkhögskolorna har på många håll en central roll som lokala kulturcentra. Kulturutbudet är omfattande. Under 2014 arrangerades

- ca 2 270 kulturprogram för allmänheten, med nästan 194 000 deltagare
- 874 korta kurser inom det estetiska området, med ungefär 14 600 deltagare
- estetiskt inriktade yrkesutbildningar på eftergymnasial nivå, med drygt 550 deltagare
- långa, särskilda kurser i musik, bild, form och målarkonst, scenisk konst, slöjd och konsthantverk och övriga estetiska ämnen, med ungefär 5 800 deltagare under höstterminen 2014
- korta kurser för cirkelledare inom kulturområdet

Kultur och kulturutövande är dessutom integrerade delar av folkbildningens pedagogik, folkhögskolans långa kurser har ofta inslag av estetiska ämnen. Det betyder att de allra flesta av folkhögskolornas deltagare kommer att delta i kulturella aktiviteter som en del av sin utbildning, oavsett vilken inriktning de har på sina studier.

Många av folkhögskolans lärare är professionella och semiprofessionella kulturarbetare.

Kulturen dominerar och växer inom studieförbunden

Inom de allra flesta studieförbunden var kulturen den enskilt största verksamheten under 2014. Sett till omfånget innebär detta att kultur skulle kunna beskrivas som studieförbundens gemensamma verksamhetsinriktning.²⁹

Under 2014 stod det estetiska ämnesområdet Konst, musik, media för 60 procent av studieförbundens cirkelverksamhet, räknat i studietimmar. Nästan 350 000 cirkeldeltagare gavs möjligheter att genom eget skapande och tillsammans med andra utveckla sina intressen och förmågor. Antalet studietimmar inom området har ökat med 17 procent på fem år, medan antalet deltagare minskat med 9 procent under samma period.

Flest deltagare hade musikcirkelarna. Inom det estetiska området, och i relation till antalet Studiecirkelklar totalt, har andelen musikcirkelklar vuxit i omfång under den senaste tioårsperioden. Mest har pop- och rockcirkelarna (improvisatorisk musik) ökat. Andelen studie-

timmar i musikcirkelarna har ökat från 30 till 39 procent av den totala volymen cirkeltimmar sedan 2005. Andelen studietimmar i pop- och rockcirkelarnas har på tre år ökat från 22 till 24 procent av den totala verksamheten.

Studieförbundens antal deltagare i musikcirkelklar har minskat totalt, medan deltagarna i pop- och rockcirkelklar har blivit betydligt fler. De allra flesta av dessa är män. Sammanfattningsvis innebär den här utvecklingen att 5 procent av studieförbundens unika cirkeldeltagare – personer som går en pop- eller rockcirkel – deltar i en verksamhet som motsvarar 24 procent av samtliga cirkeltimmar. 84 procent av dessa deltagare är män. Pop- och rock (improvisatorisk musik) är det cirkelämne som genererar i särklass flest studietimmar per deltagare.³⁰

Under 2014 erbjöd studieförbunden ca 368 000 Kulturprogram. Det betyder att mer än hälften av studieförbundens alla arrangemang var Kulturprogram 2014.^{31 32} Kulturprogrammen samlade nästan 20 miljoner deltagare. Fördelningen mellan olika typer av program har varit i princip oförändrad de senaste tio åren.

I särklass vanligast är Föreläsningar och Sång-/musikprogram. Under 2014 anordnade studieförbunden nästan 150 000 föreläsningar, och 128 000 sång- och musikprogram. Sång- och musikprogrammen lockade flest deltagare, ca 8 700 000. Andra inriktningar är t.ex. Dramatisk framställning, Film/foto/bild, Utställningar, Dans, Konst/konsthantverk och Litteratur.

Kulturprogrammen är en verksamhetsform som genom sin flexibilitet och öppenhet ger goda förutsättningar för enskilda människor och olika grupper att mötas. Efterfrågan har ökat kraftigt under senare år. Principerna för fördelning av statsbidraget har anpassats och har gett studieförbunden förutsättningar

³⁰ Näst mest cirkeltimmar per person genererar ämnet *Musik (för scenframställning)* (1 procent av alla deltagare, 5 procent av alla cirkeltimmar) och på tredje plats kommer *Sång och musik i grupp* (3 procent av alla deltagare, 5 procent av alla cirkeltimmar).

³¹ Studiecirkelarna stod för 39 procent av arrangemangen och Annan folkbildningsverksamhet för nästan 9 procent.

³² Folkbildningsförordningen anger att studiecirkelverksamhet med gemensamma, planmässigt bedrivna studier är basen för statsbidraget till studieförbunden. I den modell för statsbidrag till studieförbunden som gäller från och med 2012 sägs: *Ett grundvillkor för att ett studieförbund ska erhålla statsbidrag är att minst hälften av ett studieförbunds verksamhet i studietimmar ska genomföras inom verksamhetsformen studiecirkel.* Räknat i antal studietimmar utgjorde cirkelverksamheten 72 procent 2014 – med en variation från 57 procent inom det studieförbund med lägst andel cirkeltimmar, till 83 procent i det studieförbund med högst andel.

²⁹ Inom Ibn Rushd har inte musikområdet samma dominerade ställning som vid andra studieförbund. Här är Humaniora det största huvudämnet. Det största underämnet heter Annan utbildning i religion och svarar för 41 procent av förbundets cirkeltimmar.

TABELL 8
Studieförbundens musikcirklar 2012–2014

	2014	2013	2012
Antal studietimmar, musikcirklar	4 968 217	4 742 411	4 450 525
varav antal studietimmar improvisatorisk musik	2 994 714	2 764 528	2 578 894
Studietimmar	12 717 397	11 989 970	11 596 534
Andel studietimmar, musikcirklar	39 %	40 %	38 %
varav andel studietimmar, improvisatorisk musik	24 %	23 %	22 %
Antal deltagare, musikcirklar (1)	419 873	417 166	426 445
varav antal deltagare, improvisatorisk musik	194 623	187 283	183 191
Deltagare	1 706 974	1 697 249	1 747 094
Andel deltagare, musikcirklar	25 %	25 %	24 %
varav andel deltagare, improvisatorisk musik	11 %	11 %	10 %

(1) Deltagarstatistiken i denna tabell avser grupprapporterade deltagare, alltså inte unika personer.

TABELL 9
Studieförbundens Kulturprogram 2012–2014 samt 2000.

	2014	2013	2012	2000
Antal Kulturprogram	368 100	359 000	340 900	210 676
Andel Kulturprogram av samtliga arrangemang	52 %	52 %	50 %	36 %
Antal deltagare	19 907 581	19 059 800	17 985 100	16 785 400
Antal deltagare per Kulturprogram	54	53	53	80

att möta denna efterfrågan.³³ Detta har inneburit att från ett medeltal på ca 154 000 program under 1990-talet, rapporterades i genomsnitt drygt 230 000 program per år under 2000-talets inledande 7–8 år. Från och med 2009 har studieförbunden genomfört mer än 300 000 program varje år. Samtidigt har antalet deltagare minskat något, vilket lett till att det genomsnittliga deltagarantalet per program har sjunkit från 80 i början på 2000-talet till 54 under 2014.³⁴

33 Från och med 2007 skapades större utrymme för studieförbunden att möta allmänhetens efterfrågan på Kulturprogram. Då öronmärktes 10 procent av statsbidraget till Kulturprogram. För att undvika en urholkning av statsbidraget per program begränsades beräkningsunderlagets ökning per studieförbund till 10 procent per år fr.o.m. 2010. År 2012 infördes en ny fördelningsmodell som innebär att ett Kulturprogram värdesätts motsvarande 9 studietimmar (värdet i den tidigare modellen beräknades till 7,3 studietimmar). Bidraget baseras på antal arrangemang.

34 Kulturprogrammets deltagare registreras inte formellt. Alla uppgifter om deltagarantal är därför studieförbundens skattningar. ABF är det studieförbund som rapporterar flest Kulturprogram

De statsbidragsvillkor som gäller för Kulturprogrammen som verksamhetsform ger stort tolkningsutrymme, vilket ställer höga krav på studieförbundens arbete med etik och gränsdragning samt kontroll. Folkbildningsrådets uppföljning visar att kulturprogrammen är ett område som år efter år ställs i centrum i studieförbundens systematiska kvalitetsarbete och i deras internkontroll. I det sammanhanget uppmärksammas särskilt frågan om anordnarskap, d.v.s. studieförbundens ansvar för och delaktighet i arbetet med Kulturprogrammen.

Kulturprogrammets betydelse

Kulturprogrammets betydelse för lokalsamhället

Flest Kulturprogram och deltagare samlar studieförbunden i städerna och förorterna, ungefär 57 procent av både arrangemangen och deltagarna finns här. Det är också här som verksamheten har ökat mest under den senaste tioårsperioden, även om trenden inte är entydig. I genomsnitt deltog storstadsborna i drygt ett Kulturprogram under 2014.

2014, flest medverkande och flest deltagare. Studieförbundet rapporterar den näst största kulturprogramsverksamheten.

Störst andel Kulturprogram i relation till kommunernas invånare erbjuder studieförbunden däremot i glesbygden. I Åsele, Sotenäs, Munkfors och Gullspång deltog invånarna i genomsnitt i 10–16 Kulturprogram per person under 2014. I genomsnitt i glesbygdskommunerna deltog invånarna i ungefär fyra Kulturprogram under 2014.³⁵

Kulturprogrammets inriktning varierar mellan olika delar av landet. I de stora städerna är ungefär hälften av Kulturprogrammen i form av föreläsningar. I glesbygden ägnas hälften av programmen åt sång och musik.

I rapporten *Kulturprogrammets betydelse för lokalsamhället* visar utvärderarna att folkbildningens kultur ökar tillgången till kulturarrangemang i landets kommuner, och breddar deltagandet. En av studieförbundens viktigaste kulturuppgifter är att nå ut till andra grupper än dit kommunernas verksamhet når. Studieförbundens kulturverksamhet inriktas på amatörkultur och på grupper som inte i första hand nås av kommunernas kulturverksamhet: ungdomar, äldre, personer med invandrarbakgrund och boende i glesbygd.

Kulturprogrammen genomförs ofta i samverkan med föreningslivet eller kommunala verksamheter som äldreboenden och ungdomsgårdar. Utvärderarna konstaterar att ”studieförbunden rör sig bland folk och gör verksamhet i andras lokaler”, och att det därför finns en närhet mellan Kulturprogrammen och kommunens invånare. Åtminstone i de båda mindre kommuner som ingår i utvärderingen arbetar studieförbunden för att nå ut inte bara till nya sociala grupper, utan även geografiskt – till befolkningen utanför centralorten. Utan studieförbundens Kulturprogram skulle det inte finnas mycket kultur på många mindre orter.

Enligt utvärderingen är studieförbundens utbud bredare än den kommunala kulturverksamheten. Dels inkluderar Kulturprogrammen (och Studiecirkeln) i högre grad amatörer, alternativa kulturinriktningar och alternativa scener, dels är ämnesinriktningen bred. Kulturprogrammen används jämförelsevis ofta för nya typer av evenemang, från musikfestivaler och lajv till sociala forum. Via Kulturprogrammen etableras också samarbete med organisationer som är nya inom folkbildningssfären, som på det här sättet kan etablera sig i det civila samhället och nå ut med sin verksamhet.

Utvärderingen visar att studieförbundens lokala verksamheter på samma gång är både livskraftiga och sårbara. Antalet Kulturprogram har ökat, de ges i nya former och

engagerar allt fler människor. Samtidigt är många av studieförbundens lokalkontor små, med enstaka medarbetare. På mindre orter kan denna verksamhet stå och falla med en enda persons intresse, kompetens och kontaktnät.

Kulturprogrammets betydelse för deltagarna

I rapporten *Kulturprogrammets betydelse för deltagarna* visas att Kulturprogrammen ger mer än kulturupplevelser, att deras betydelse är större än så. De ger kunskap och nya perspektiv, skapar engagemang och påverkansmöjligheter, stärker människors självkänsla och inbjuder till kreativitet och eget skapande.

Relativt många av de deltagare i Kulturprogram som omfattas av utvärderingen har t.ex. kortare utbildningsbakgrund än befolkningsgenomsnittet, och andelen ålderspensionärer är större. En stor andel hör m.a.o. till grupper som i allmänhet ägnar sig jämförelsevis lite åt kultur. Det mönstret stämmer dock inte här. Deltagarna som undersökts är oftare än övriga befolkningen aktiva i kulturlivet, föreningslivet och den politiska diskussionen, och de litar mer på sin omgivning.

Många av deltagarna är aktiva föreningsmedlemmar och aktiva cirkeldeltagare. Då Kulturprogrammen för det mesta anordnas i samverkan med föreningar eller i anslutning till cirkelverksamhet ges deltagarna möjligheter att arrangera och delta aktivt i kulturhändelser på ett sätt som inte är vanligt då kulturinstitutioner arrangerar framträdanden av professionella kulturarbetare.³⁶

Utvärderarna framhåller att Kulturprogrammen stämmer väl överens med de nya former för människors levnadsvanor och föreningsaktivitet som vi ser i dag, och som innebär att mer långsiktigt och regelbundet engagemang allt oftare ersätts av mer kortsiktiga insatser. Kulturprogrammen beskrivs som en lättillgänglig väg till både folkbildningen och kultursfären. Deltagandet är dessutom ofta gratis, eller i alla fall billigt. För det mesta behövs ingen anmälan och programmen äger rum i miljöer där deltagarna vanligtvis rör sig och känner sig hemma.

Kulturprogrammets betydelse för de medverkande

Den tredje utvärderingen av studieförbundens Kulturprogram som Folkbildningsrådet låtit genomföra presenteras i rapporten *Kulturprogrammets betydelse*

35 Folkhögskolorna genomförde nästan vart tredje Kulturprogram i glesbygdskommuner eller glest befolkade regioner under 2014. Flest program arrangerades i Piteå (243 program), Haparanda (167 program) och Älvsbyn (142 program).

36 Teatergrupper som träffas i en Studiecirkel kan t.ex. sedan framträda i ett Kulturprogram, musikgrupper som repeterar i cirkelform kan uppträda i ett senare Kulturprogram, och Studiecirkeln kan behöva kompletteras med föreläsningar. Verksamheterna kompletterar varandra.

för kulturutövarna. Den handlar om de medverkande, d.v.s. om de som framträder i Kulturprogrammen. Av rapporten framgår att totalt engagerades 1 270 500 medverkande i studieförbundens Kulturprogram under 2012. Av dessa var ungefär 526 900 yrkesutövande kulturarbetare. Den enskilt största yrkesgruppen var musiker/sångare.³⁷ Ca 743 600 var semiprofessionella eller amatörer. De flesta var alltså amatörer och deras kulturutövande skedde i huvudsak ideellt.³⁸

Oavsett om de är amatörer eller professionella var de flesta medverkande som ingick i utvärderingen unga – betydligt yngre än deltagarna och även än befolkningen i genomsnitt.

En majoritet var män – till skillnad mot deltagargruppen där kvinnorna var i majoritet. Utvärderarna tolkar denna könsfördelning som exempel på ett fenomen som är vanligt vid kulturevenemang – att kvinnorna är överrepresenterade i publiken och männen på scenen. Med tanke på Kulturprogrammets inriktning är det rimligt att anta att resultaten också återspeglar männens dominans inom musikområdet, både inom folkbildningen och generellt inom kulturen.

Utvärderarna drar slutsatsen att i stora delar av studieförbundens kulturverksamhet tycks de kvaliteter som söks handla mer om de medverkandes personliga bildningsprocess än om själva slutprodukten – uppträdandet. För de medverkande handlar Kulturprogrammen inte bara om att stå på scen, utan lika mycket om processen fram till framträdandet. Det är en process som innehåller både konstnärligt arbete och praktiskt arbete tillsammans med andra för att bygga upp färdigheter som är användbara i föreningsliv och kulturliv.

Framträdandet utgör samtidigt en bildningsprocess i och med att de medverkande får möjlighet att uppträda inför publik och bli sedda. Detta är viktiga

erfarenheter för medborgare i en demokrati, för individens vilja och förmåga att kunna ta förtroendeuppdrag eller på andra sätt verka i offentligheten.

De medverkande är mer föreningsaktiva och aktiva kulturutövare än både Kulturprogrammets deltagare och befolkningen i stort, och mer politiskt aktiva än ett genomsnitt av befolkningen i befolkningen.

Kulturprogrammets betydelse för konstnärer och konstnärligt arbete

Utvärderarna poängterar att 527 000 uppdrag per år är ett stort bidrag till de professionella kulturarbetarnas arbetsmarknad, och att detta sannolikt gör studieförbunden till den största uppdragsgivaren för landets konstnärer.

I rapporten beskrivs konstnärernas arbetsmarknad, med visstidsanställningar, korta uppdrag, perioder av arbetslöshet eller verksamhetsuppehåll, obekväma arbetstider och krav på omfattande tidsinvesteringar. Konstnärerna är en heterogen grupp när det gäller arbetsvillkor och arbetsmarknadspositioner. Många är egenföretagare.

På denna arbetsmarknad är studieförbunden en av flera uppdragsgivare. Drygt 40 procent av Kulturprogrammets medverkande rapporteras som yrkesutövande konstnärer. Andelen yrkesverksamma är störst inom ämnesområdet sång/musik (i 32 procent av arrangemangen) och lägst bland föreläsningarna (i 16 procent). De flesta konstnärerna inom musikområdet är män och av det totala antalet engagemang under 2012 beräknar utvärderarna att ungefär 60 procent gick till män och 40 procent till kvinnor.

Unga är överrepresenterade även bland Kulturprogrammets medverkande konstnärer. Hälften av dem som ingick i utvärderingen var 17–29 år. Ingen var äldre än 65 år.

För de yrkesverksamma konstnärerna spelar Kulturprogrammen roll, men inte i första hand som inkomstkälla. De ersättningar som ges är i allmänhet för små. Istället innebär de att andra resurser och möjligheter ställs till förfogande, som t.ex. kan handla om tillgång till scen, lokaler eller utrustning.

Konstnärliga uppdrag annonseras sällan. De fördelas oftare via nätverk och personliga kontakter. De nätverk som konstnärer får tillgång till via studieförbunden ser annorlunda ut än de som etableras kring kulturinstitutionerna. De innehåller andra aktörer i och med studieförbundens anknytning till det civila samhällets organisationer. Troligen är de också mer lättillgängliga, menar utvärderarna. Folkbildningen styrs av andra syften än kulturinstitutionerna och den konstnärliga verksamheten bedöms efter andra kriterier.

37 Antalet kulturarbetare som engagerades i studieförbundens Kulturprogram kan t.ex. relateras till de drygt 146 000 personer som var anställda inom Sveriges kulturella och kreativa näringar 2012, enligt rapporten *Kulturella och kreativa näringar 2012*. Volante (2012).

38 2014 rapporterade studieförbunden 1 365 000 medverkande i Kulturprogram, varav ca 560 000 yrkesverksamma kulturarbetare och 805 000 amatörer eller semiprofessionella. I studieförbundens klassificering varierar gränserna för vem som inkluderas i konstnärsbegreppet. Om t.ex. en grupp av personer medverkar ska studieförbunden använda en kod för yrkesverksamma konstnärer, oavsett om samtliga i gruppen är yrkesverksamma eller inte. Detta bör beaktas i tolkningen av siffrorna.

Folkbildning och befolkningens ideella engagemang

Folkbildningsrådets bedömning

I människors strävan att engagera sig socialt och i politik och kultur fungerar folkbildningen som en kanal till det civila samhällets organisationer. Studieförbunden och folkhögskolorna har en idé- mässig förankring som de i princip är ensamma om inom det svenska utbildningssystemet.³⁹Folkbildningen kan på så sätt bidra till att både skapa och upprätthålla ideellt engagemang.

Mer än en miljon människor ägnar varje år sin fritid åt att i Studiecirkel, Annan folkbildningsverksamhet eller Kulturprogram lära och utvecklas tillsammans med andra, inom ramen för den verksamhet som studieförbunden erbjuder tillsammans med idéburna organisationer och föreningar. Studieförbunden har därmed en avgörande betydelse för medborgarnas möjligheter till samhällsengagemang och samhällspåverkan, och för deltagande i kulturlivet.

Att mer än 90 000 av dessa kvinnor och män dessutom tar på sig det extra ansvaret att som cirkelledare leda andra – lyssna, dela med sig, engagera sig och entusiasmera – innebär ytterligare en resurs för det demokratiska samhället.

Forskning visar att människor med större socioekonomiska resurser engagerar sig ideellt i något högre grad än andra. Ett sådant samband finns även bland studieförbundens deltagare. Studieförbunden behöver därför arbeta mer aktivt för att nå nya deltagare som inte tidigare deltagit i folkbildning och som inte redan är engagerade i det civila samhället, samt arbeta aktivt för att nå deltagare med kort utbildningsbakgrund, utrikes födda deltagare och deltagare med funktionsnedsättning.

En jämförelsevis stor andel av folkhögskolans deltagare är socialt och ekonomiskt sköra. Samtidigt visar den studie som genomförts vid Ersta Sköndal högskola att det ideella engagemanget är lika högt i denna grupp som i befolkningen i stort, även om det tar sig delvis olika uttryck. Resultaten indikerar att folkhögskolan kan bidra till handlingskraft, som kompenserar för deltagarnas svagare socioekonomiska förutsättningar.

Folkbildningen som kanal för samhällsengagemang

Huvudmän, medlems- och samverkansorganisationer

Folkbildningen utgör en del av det civila samhället och hör dessutom ihop organisatoriskt med hundratals av det civila samhällets övriga organisationer. Samtidigt bedriver man verksamhet tillsammans med många fler. I januari 2015 redovisade studieförbunden centrala avtal med 225 medlemsorganisationer och 154 samverkansorganisationer. Till dessa tillkommer en stor mängd organisationer, föreningar eller nätverk som man samarbetar med lokalt. 106 av landets 149 folkhögskolor hade folkrörelser eller andra organisationer som huvudmän. Samtliga folkhögskolor, även de offentligägda, samverkar med lokala och regionala organisationer.

Engagerade medborgare inom folkbildningen

I flera av Folkbildningsrådets utvärderingar under senare år framträder ett samband mellan å ena sidan deltagande i studieförbundens verksamheter, och å andra sidan samhällsengagemang, politiskt engagemang och deltagande i kultur.

Två av utvärderingarna handlar om deltagare och kulturutövare i studieförbundens Kulturprogram. I utvärderingen *Kulturprogrammets betydelse för deltagarna* har relativt många av de deltagare som ingår i utvärderingen kortare utbildningsbakgrund än befolkningsgenomsnittet, och andelen ålderspensionärer är större. Detta är grupper som i allmänhet ägnar sig jämförelsevis lite åt kultur. Det mönstret stämmer dock inte med resultaten från denna utvärdering. De deltagare som ingick här är oftare än övriga i befolkningen aktiva i kulturlivet, föreningslivet och den politiska diskussionen, och de litar mer på sin omgivning. Jämförelsevis många av dem är aktiva föreningsmedlemmar och aktiva cirkeldeltagare.

De medverkande – som framträder i Kulturprogrammen – är även de mer föreningsaktiva och aktiva kulturutövare än i befolkningen i stort, och mer politiskt aktiva än genomsnittet. De är också relativt unga. Det visas i rapporten *Kulturprogrammets betydelse för kulturutövarna*. Utvärderarna framhåller att i tider när forskning visar att föreningsaktiviteten minskar generellt, i synnerhet bland de unga, ser alltså Kulturprogrammen ut att vara en verksamhetsform som både ger utrymme för och attraherar unga människor att engagera sig ideellt och kulturellt.

Att vara cirkeldeltagare hör också samman med samhällsengagemang. Bland deltagarna i rapporten *Cirkeldeltagare efter 65* var valdeltagandet vid riksdagsvalet 2010 mer än 90 procent, jämfört med genomsnittet för personer som var 65 år eller äldre i den svenska

³⁹ Friskolor har annan ägare än kommun eller landsting, och kan alltså drivas av en idéburen förening.

befolkningen – 83,7 procent. Nästan 90 procent uppgav sig vara medlemmar i någon förening, nätverk, organisation, aktionsgrupp eller liknande och cirka 75 procent sa att de var aktiva i möten och aktiviteter i dessa föreningar. Mer än 80 procent uppgav att de hade utfört någon form av frivilligt arbete. Detta kan relateras till tidigare studier av omfattningen på ideellt arbete i Sverige. Enligt utvärderingen är det generellt över alla åldersgrupper inte fullt 75 procent som arbetat ideellt. Bland de allra äldsta (75+) är siffran något lägre.

Även cirkelledarskap innebär samhällsengagemang. Under 2013 fanns i Sverige drygt 112 000 cirkelledare. Det betyder att mer än 1 procent av befolkningen över 13 år var aktiva som cirkelledare i något av de tio studieförbunden. I rapporten *Cirkelledare – folkbildningens folk och drivkraft* uppgav nästan 94 procent av de undersökta cirkelledarna att de var medlemmar i minst en förening, och 73 procent att de var medlemmar i fler än en. Det här visar på ett föreningsengagemang som är större än bland befolkningen i stort, menar utvärderarna, och hänvisar till en mätning från 2010/2011 som dåvarande Ungdomsstyrelsen redovisade i rapporten *Ung i dag* 2013. Denna visar att antalet 16–25-åringar som var medlem i en förening uppgick till 49,5 procent, och andelen 35–74 åringar till 81,4 procent.

Befolkningens ideella och informella insatser – fokus på folkbildningen

Sedan 1992 har forskare vid Ersta Sköndal högskola, ESH, genomfört fyra befolkningsstudier om ideellt arbete och informella insatser i det svenska samhället. Under 2014 genomfördes för femte gången en sådan studie.

Inom ramen denna genomfördes en särskild undersökning av cirkeldeltagare, cirkelledare och folkhög-

skolans deltagare. Syftet med att bredda befolkningsstudien med ett folkbildningsperspektiv var dels att beskriva och karaktärisera befolkningens engagemang i folkbildningen, dels att sätta in de personer som gör insatser och aktiviteter i folkbildningen i ett större civilsamhällessammanhang.

Studien bygger på ett bruttourval av drygt 3 000 personer och genomfördes med hjälp av telefonintervjuer. För att få en svarspopulation av folkhögskoledeltagare adderades ett urval på 500 extra intervjupersoner från folkhögskolan.

I den fortsatta texten presenteras resultat från befolkningsstudien.

Folkhögskolans deltagare är mer engagerade än förväntat

De folkhögskoledeltagare som ingick i studien var betydligt yngre än svarspersonerna i den större befolkningsgruppen. En större andel av dem var också ensamstående utan barn, hade mycket kort utbildningsbakgrund och ägde inte sin bostad. Inom folkhögskolegruppen i sin helhet är även andelen utrikes födda deltagare och deltagare med funktionsnedsättning hög. Forskning om det civila samhället visar att med sådana sociala och demografiska förutsättningar följer i allmänhet ett jämförelsevis svagt ideellt engagemang. Vanligtvis engagerar sig medelålders högt utbildade svenskar som bor i villa och har kärnfamilj i betydligt högre utsträckning.

Befolkningsstudien visar dock att folkhögskolans deltagare är medborgerligt aktiva, till och med något mer aktiva än befolkningen i genomsnitt.

Folkhögskolans deltagare är aktiva inom delvis andra områden i samhället än den genomsnittliga

TABELL 10

Folkhögskoledeltagarnas och befolkningens frivilliga och informella arbete de senaste tolv månaderna.

	AKTIVA FOLKHÖGSKOLEDELTA GARE	AKTIVA I BEFOLKNINGEN
Utfört frivilligt arbete. (1) Procent.	58 (2)	53
Antal timmar frivilligt arbete. Genomsnitt/månad	20	15
Utfört informellt arbete. (3) Procent.	37 (4)	41
Antal timmar informellt arbete. Genomsnitt/månad	32	14
Varken frivilligt eller informellt arbete. Procent.	27	26

(1) Med frivilligt arbete avses sådant arbete och sådana insatser som utförts på frivillig grund, oavlönat (eller mot ett symboliskt arvode) och på fritiden. I vissa sammanhang kallas det för ideellt arbete eller volontärinsatser. Det kan vara fråga om många olika slags insatser, till exempel hjälpinsatser, utbildning, styrelseuppdrag, kaffekokning, ledaruppdrag, funktionär, kampanjaktivitet, insamling, m.m.

(2) Av deltagarna i Allmän kurs har 41 procent utfört frivilligt arbete, jämfört med 72 procent av deltagarna i Särskild kurs.

(3) Med informellt arbete avses regelbunden hjälp – med t.ex. skjutsning, matinköp, trädgårdsarbete, städning, tillsyn, passning, omvårdnad eller annan hjälp – till släktingar som man inte sammanbor med, eller till grannar, vänner eller arbetskamrater.

(4) Av deltagarna i Allmän kurs har 42 procent gjort informella insatser, jämfört med 35 procent av deltagarna i Särskild kurs.

medborgaren: En mer än dubbelt så stor andel av deltagarna gör insatser i föreningar och lokala grupper med social inriktning, religiösa organisationer och kulturorganisationer. De engagerar sig t.ex. mycket mer än befolkningen, relativt sett, i nykterhets- eller antidrogföreningar. De är också mer aktiva inom olika intresseorganisationer, särskilt handikapporganisationer och patientföreningar.

Deras politiska engagemang och intresse att påverka tar sig andra uttryck än traditionellt partiarbete. Insatser i politiska partier ägnar de sig lika sällan åt som resten av befolkningen, 3 procent jobbar partipolitiskt. Istället är de i högre utsträckning än befolkningen i sin helhet involverade i politiskt arbete och kampanjaktiviteter över nätet. Dessutom är det betydligt vanligare att de deltagit i demonstrationer (cirka 22 procent), namninsamlingar och upprop (cirka 46 procent) samt i bojkotter eller köpstrejck (16 procent) under de senaste tolv månaderna.

Folkhögskolegruppen är mindre engagerade än befolkningen inom tre stora aktivitetsområden, idrott, boende och fritidsorganisationer.

De ideella arbetsuppgifter som folkhögskoledeltagarna tar på sig är inte alltid desamma som i befolkningen.

TABELL 11
Utförda insatser i befolkning och av folkhögskoledeltagare. Procent.

UPPGIFT	BEFOLKNING	FOLKHÖGSKOLE- DELTAGARE
Administration	72	58
Ledarskap	34	45
Direkta hjälpinsatser	26	36
Kommunikation, information & opinionsbildning	28	37
Styrelseuppdrag	43	30
Insamling	21	20
Utbildning	17	21
Annat	23	20

Folkhögskolans deltagare ägnar sig i större utsträckning åt ledarskap, direkta hjälpinsatser och information och opinionsbildning, och sitter mer sällan i styrelser eller arbetar administrativt. Skillnaderna mellan deltagare i Allmän kurs och Särskild kurs är försumbara, utom i ett avseende: Deltagarna i Särskild kurs har betydligt oftare styrelseuppdrag.

Cirkeldeltagarnas ideella engagemang är omfattande
Cirkeldeltagare engagerar sig ideellt även på andra sätt än inom folkbildningen. Studien från ESH visar

på ett samband mellan att vara cirkelaktiv, d.v.s. ha deltagit i en Studiecirkel under de senaste tolv månaderna, och benägenheten att arbeta ideellt. Detta samband kvarstår även om man tar hänsyn till andra sociala faktorer som utbildning, inkomst, ålder, kön, etc. Det betyder att det finns ett direkt positivt samband mellan att vara cirkelaktiv och att arbeta ideellt. Nästan 77 procent av alla cirkelaktiva arbetar ideellt, jämfört med drygt 53 procent i befolkningen.⁴⁰ Många av dem har dessutom arbetat ideellt i mer än fem år och de lägger ner fler timmar i månaden än genomsnittet. Männerna är överrepresenterade. 84 procent av alla cirkelaktiva män engagerar sig ideellt även på andra sätt. Motsvarande andel bland de cirkelaktiva kvinnorna är 71 procent.

Att det finns ett samband mellan att vara cirkelaktiv och att arbeta ideellt säger dock inget om orsak och verkan. Det kan både vara så att deltagandet i en cirkel bidrar till att man börjar arbeta ideellt, och att ideellt arbete leder till att man börjar i en cirkel.

Även andra faktorer påverkar det ideella engagemanget. Av tidigare studier framgår t.ex. att människor med större socioekonomiska resurser arbetar ideellt i högre grad än andra. Studien från ESH visar på liknande samband bland cirkeldeltagarna: Undersöker man sambanden mellan att vara cirkelaktiv och olika bakgrundsfaktorer, var för sig, finner man att det finns ett svagt samband mellan att vara cirkelaktiv och utbildningsnivå, i bemärkelsen att de som är cirkelaktiva i högre grad än andra har en universitets- eller högskoleutbildning. För dem som någonsin deltagit i en cirkel är detta positiva samband starkare. De som någonsin deltagit i en cirkel är också något överrepresenterade bland dem som har en årsinkomst som är högre än 250 000 kronor. De cirkelaktiva är överrepresenterade bland dem som har en årsinkomst mellan 120 och 250 000 kr, men sambandet är inte statistiskt säkerställt. Det finns också ett svagt samband mellan att växa upp i ett hem där föräldrarna varit föreningsaktiva och att själv vara cirkelaktiv.

Vidare har de som någonsin deltagit i en cirkel något oftare vuxit upp på landsbygden eller i ett mindre samhälle. Sambanden mellan boendeort

⁴⁰ De svars personer i studier som uppger att de någonsin deltagit i en cirkel, alltså längre tillbaka i tiden än tolv månader, förefaller inte arbeta ideellt i större omfattning än befolkningen som helhet.

TABELL 12

Cirkeldeltagares motiv till ideellt arbete. Angivet i medelvärden för alla samt för cirkeldeltagare respektive icke-deltagare.

	CIRKEL- AKTIVA	EJ CIRKEL- AKTIVA	ALLA IDEELLA
... att du deltar i ett gott sammanhang eller gemenskap när du arbetar frivilligt?	6,0	5,4	5,7
... att du som frivillig kan göra något konkret på det område som du är engagerad i?	5,6	5,2	5,5
... att du känner dig behövd när du arbetar frivilligt?	5,4	5,2	5,4
... att du kan lära dig mer om det du arbetar frivilligt med?	5,5	5,1	5,2
... att du lär dig något genom de praktiska erfarenheter som du får av att arbeta frivilligt?	5,2	5,1	5,1
... att du som frivillig blir mer tillfreds med dig själv?	5,4	4,9	5,2
... att du som frivillig får visa medkänsla med dem som har det sämre än vad du har?	5,4	4,9	4,9
... att du har vänner som du arbetar frivilligt tillsammans med?	5,2	4,5	4,8
... att du kan få kontakter som kan hjälpa dig i arbetslivet?	3,3	3,5	3,5
... att kunna skriva i ditt CV eller ha ett intyg på att du har arbetat frivilligt?	2,4	2,8	2,7
... att du upplever ett tvång eller förväntan från andra att arbeta frivilligt?	2,1	2,0	2,2

Not. För att ta reda på vad de som arbetar ideellt värdesätter i sitt ideella arbete fick alla intervjuade ta ställning till ett antal alternativ som de fick värdesätta på en skala från 1 till 7. 1 betyder att alternativet inte betyder något för den som svarar och 7 betyder att alternativet betyder mycket för den som svarar. Påståendena grupperas under fem motividimensioner: värderingar; karriär och egennyttiga, gemenskap och socialt sammanhang; kunskap och lärande; självbild och tillfredsställelse.

TABELL 13

Cirkelaktivas uppfattningar om det frivilliga arbetets samhälleliga ställning. 2014.

	ANDEL AV CIRKELAKTIVA (%)	ANDEL AV BEFOLKNINGEN (%)
Frivilliga aktiva ger något annat än det som avlönad, professionell personal erbjuder	81	65
Om regeringen tog sitt fulla ansvar skulle det inte finnas något behov av frivilligt arbete	34	31
Alla har en moralisk skyldighet att göra frivilliga insatser någon gång i sitt liv	48	41
Frivilligt arbete är ett hot mot avlönat arbete och används för att göra nedskärningar i samhällets utgifter	18	18
Engagemang i frivilligt arbete hjälper människor att ha en aktiv roll i ett demokratiskt samhälle	91	81

och cirkelaktivitet är däremot inte statistiskt säkerställda.

Cirkeldeltagarna uppger delvis andra skäl än andra i befolkningen till varför de engagerar sig ideellt.

Forskarnas slutsats är att de cirkelaktiva mer än andra betonar altruistiska motiv och kollektivet. De håller fram de alternativ som handlar om värderingar, kunskap, gemenskap, självbild och tillfredsställelse. Därmed bekräftar de inte den forskning om det civila samhället som menar att människor alltmer engagerar sig i ideellt arbete av egennyttiga motiv, och att det ideella arbetet blir alltmer individualiserat och instrumentellt. De cirkelaktiva framstår

som personer med mer osjälviska, hjälpsamma och kollektivistiska motiv.

Studiens cirkelaktiva intervjupersoner har även en mer positiv syn än andra på det frivilliga arbetets ställning och betydelse i samhället. Framförallt är det en större andel av de cirkelaktiva än i befolkningen i stort som menar att frivilligt arbete ger något annat än det avlönad personal erbjuder, att det har ett mervärde. De cirkelaktiva visar även större tilltro till vad frivilligt arbete kan bidra med i ett demokratiskt samhälle.

Folkbildning och digital delaktighet

Folkbildningsrådets bedömning

Digitaliseringen genomsyrar i dag alla samhällssektorer och utvecklingen går i snabb takt. Digital delaktighet blir alltmer en förutsättning för människor att kunna utöva sitt medborgarskap. Digitalt utanförskap innebär därmed också ett samhällseligt utanförskap.

För studieförbund och folkhögskolor är det en central uppgift att ta sig an det digitala utanförskap som finns i stora grupper av befolkningen, inte minst bland de äldre.

Folkbildningsrådets bedömning är att digitaliseringen av samhället är så omfattande och av så djupgående betydelse att studieförbundens och folkhögskolornas folkbildningsarbete för digital delaktighet bör genomsyra hela verksamheten. Digitaliseringen bör därför hanteras som en strategisk folkbildningsfråga på alla nivåer inom folkbildningen.

En annan aspekt av digitaliseringen är att den digitala tekniken erbjuder nya pedagogiska och metodiska möjligheter för folkbildningsarbetet.

Mot bakgrund av de betydande resurser som de senaste decennierna satsats på utveckling av flexibelt lärande, borde den digitala utvecklingen inom folkbildningen generellt ha nått längre än den gjort i dag. Ansvar för att driva utvecklingen framåt vilar i första hand på studieförbundens och folkhögskolornas ledningar.

Det rådslag för digital utveckling i folkbildningen som genomfördes under 2014 identifierade viktiga förutsättningar för att studieförbund och folkhögskolor ska förmå möta och ta tillvara digitaliseringens möjligheter och utmaningar.

Folkbildningsrådet delar slutsatsen från rådslagen att statsbidragssystemen för studieförbund och folkhögskolor ska främja en digitalisering av folkbildningsverksamheten.

Folkbildningsrådet avser att utveckla metoderna för uppföljning av digitaliseringen inom folkbildningen.

Digitaliseringen av samhället får konsekvenser för folkbildningsarbetet

I det folkbildningspolitiska dokumentet *Folkbildningens Vägval & Vilja* beskrivs hur digitaliseringen genomsyrar alla samhällssektorer. Att demokratisera digitaliseringen presenteras som en uppgift i paritet med den när befolkningen skulle lära sig att läsa och skriva.

I oktober 2013 presenterades resultaten från den internationella undersökningen av vuxnas färdigheter, PIAAC.⁴¹ De speglar det faktum att digitala färdigheter blivit allt mer nödvändiga i samhället. Undersökningen, som samordnats av OECD, visar att Sverige ligger högst av de deltagande länderna när det gäller andelen personer i befolkningen 16–65 år med goda kunskaper i att lösa problem via IT/dator. Samtidigt visar studien att ungefär 25 procent av den vuxna svenska befolkningen har låga datorkunskaper och att utrikes födda personer och personer med kort formell utbildning uppvisar sämre förmågor än andra. I rapporten *Svenskarna och internet 2014* visas att drygt en miljon svenskar aldrig eller sällan använder internet och e-tjänster, och att 35 procent av befolkningen (12 år och uppåt) bara känner sig lite eller inte alls delaktiga i det nya informationssamhället. Det är i första hand personer i åldrarna 16–45 år som känner sig mycket delaktiga. De tidigare skillnaderna mellan kvinnor och män är nästan utjämnade.

Att digitaliseringen är en strategisk faktor inom hela utbildningsområdet framgår av det meddelande som EU-kommissionen lade fram i oktober 2013, *Opening up Education: Innovative teaching and learning for all through new Technologies and Open Educational Resources*. Kommissionen efterlyser en strategisk satsning i hela EU för ökad användning av digitala resurser inom utbildning på alla nivåer. Under 2015 kommer kommissionen att etablera en elektronisk plattform, EPAL, för samarbete kring vuxnas lärande i Europa.

I Sverige har Digitaliseringskommissionen vid Näringsdepartementet i uppdrag är att verka för att det IT-politiska målet i den digitala agendan, *IT i människans tjänst – en digital agenda för Sverige*, uppnås. Uppdraget sträcker sig till december 2015. Digitaliseringskommissionen ska också följa arbetet i länen med att ta fram regionala digitala agendor.

Flexibelt lärande och distansutbildning inom folkbildningen

Volymen av flexibelt lärande är fortfarande liten inom svensk folkbildning. Generellt används inte flexibelt lärande på ett systematiskt sätt i studieförbundens cirklar och folkhögskolornas kurser, även om det finns goda exempel där verksamheten både är omfattande och bygger på ett långsiktigt förändrings- och utvecklingsarbete.

Någon rikstäckande statistik som visar omfattningen av verksamhet för digital delaktighet, eller användningen av digitala hjälpmedel och flexibla lärförmer

41 Statistiska Centralbyrån (2013).

inom folkbildningen, finns i nuläget inte. Däremot finns uppgifter om distansverksamhet, d.v.s. om en specifik form av flexibelt lärande.⁴²

Samtliga studieförbund erbjuder distanscirklar, men i begränsad omfattning. Andelen cirkeltimmar på distans varierar mellan 0,1 och 4,1 procent i olika studieförbund. Under 2014 studerade ungefär 0,5 procent av alla cirkeldeltagare på distans. Distansverksamheten har ökat något i omfång jämfört med 2013.⁴³

I Folkbildningsrådets utvärdering *Cirkeldeltagare efter 65 - Livskvalitet och aktivt medborgarskap* undersöktes användningen av internet och digital teknik i Studiecirkelarna. Mer än 90 procent av de äldre deltagarna uppger att de inte har kommit i kontakt med sociala medier, lärplattformar, egen hemsida eller blogg, videokonferens, Skype, chatt eller liknande i sin Studiecirkel. E-post och olika sökmotorer som t.ex. Google har använts av ungefär 25 procent, men för det mesta i begränsad omfattning.

Distansverksamheten är mer omfattande inom folkhögskolan än i studieförbundsvärlden. Av landets 150 folkhögskolor erbjuder 120 långa kurser på distans under 2014. Det är en ökning med 21 folkhögskolor sedan 2012. De allra flesta av de distansstuderande återfinns inom Särskild kurs.

TABELL 14

Antal och andel (procent) studerande på distans inom folkhögskolans långa kurser (hösttermin) 2014.

	ANTAL STUDERANDE PÅ DISTANS	ANDEL STUDERANDE PÅ DISTANS I KURSTYPEN
Allmän kurs	609	5%
Särskild kurs	4 454	27%
Totalt	5 063	17%

42 Det finns dock begränsningar i att använda kurser respektive cirklar på distans som enda mått på digital utvecklingsnivå. Omfattningen av distansverksamhet är inte den enda variabeln som belyser digital, pedagogisk utveckling i en organisationer, och distanskurser och distanscirklar har ofta inte direkt med digital delaktighet att göra.

43 Under Folkbildningsrådets uppföljningsbesök 2014 rapporterade mer än hälften av studieförbunden insatser för att stärka det digitala stödet för intern ekonomihantering, administration, kommunikation/kunskapsspridning och lokal samverkan. Det handlar om att utveckla strategier för framtida IT-satsningar, investeringar i videokonferensteknik, utveckling av intranät, elektroniska listor (webbaserad rapportering av arrangemang), digitala enkätssystem, digitalt avvikelse- och förbättringssystem och högre närvaro i digitala medier.

I Folkbildningsrådets rapport *Att vara folkhögskollärare – förutsättningar, kompetensbehov och tidsanvändning* ingick frågor om distansutbildning. Av de 19 olika lärarkompetenser som lärarna fick bedöma ansåg de sammantaget att ”kunskap för att undervisa på distans” både var den minst viktiga och det område där de själva hade minst kunskap. Äldre manliga lärare och lärare i glesbygd var mer positiva än andra. De flesta menade också att möjligheterna till kompetensutveckling inom det här området är små, och de gav tillgången till IT-utrustning och IT-support låga betyg i den egna organisationen. Relativt många antog att det i framtiden kommer att bli viktigare att kunna undervisa på distans.

I undersökningen ingick även intervjuer med rektorer. Dessa framhöll inte distansundervisning som ett viktigt kompetensområde – varken i dag eller inför framtiden.

Statens och Folkbildningsrådets stöd för folkbildningens digitalisering

I tidigare folkbildningspropositioner har förväntningar framförts på folkbildningens insatser i relation till den digitala utvecklingen. Folkbildningens roll för digital delaktighet och flexibla lärförmer behandlades i ett särskilt avsnitt i propositionen *Lära, växa, förändra* (2005/06:192). I den senaste propositionen *Allas kunskap – allas bildning* (2013/14:172) behandlas inte digitaliseringen explicit. Området återfinns emellertid i regeringens *Digitala agenda för Sverige* (2011), som Folkbildningsrådet undertecknat.

Folkbildningsrådet har sedan 1996 haft en främjanderoll i förhållande till den pedagogiska IT-användningen inom folkbildningens organisationer.⁴⁴ Folkbildningsrådet har sedan 2002 och fram till idag har genomfört tio utvärderingar som handlar om folk-

44 Folkbildningsrådet blev 1996 huvudman för Folkbildningsnätet efter beslut att anta erbjudandet från regeringen via den statliga Distansutbildningskommittén (DUKOM) om projektstöd till etablering och drift av ett gemensamt elektroniskt nätverk för folkhögskolor och studieförbund, Folkbildningsnätet. Folkbildningsnätet, som helt finansierades med särskilda statliga projektmedel fram till 2002, utgjorde hemvist och nav för den projektverksamhet med distansmetoder i folkhögskolor och studieförbund som inleddes 1995 och därefter obrutet pågått i olika former och i olika omfattning till dags dato. Folkbildningsrådets styrelse tillsatte 1999 en it-strategisk beredningsgrupp för att ta ett samlat grepp om folkbildningens förutsättningar att använda ny informationsteknik och för att påverka arbetet inom området på nationell nivå. Gruppen arbetade fram till 2004. Folkbildningsrådets styrelse antog ett IT-strategiskt dokument.

bildning och IT, särskilt flexibla studier. Den senaste heter *Folkbildningens arbete med flexibelt lärande och digital delaktighet* (2013).

Folkbildningsrådet har i statsbidragsvillkoren för folkhögskolor och studieförbund ända sedan 1990-talet jämställt redovisning av kurs eller Studiecirkel som genomförs helt eller delvis genomförs på distans med motsvarande verksamhet utan distansinslag. Valet att genomföra distansverksamhet eller inte har också varit ekonomiskt neutralt i relation till statsbidraget. Det har dock inte funnits krav i bidragsvillkoren att folkhögskolor och studieförbund ska erbjuda flexibelt lärande/distansstudier. För folkhögskolorna finns emellertid från och med 2013 ett statsbidragsvillkor som stipulerar att varje folkhögskola ska erbjuda olika lärformer. För studieförbunden finns inget motsvarande krav i nuvarande statsbidragsvillkor.

Statliga projekt- och övriga utvecklingsbidrag till lärande med IT-stöd i studieförbund och folkhögskolor uppgår under perioden 1995–2014 till sammanlagt ca 270 mnkr. Sådana medel har under senare år fördelats av Folkbildningsrådet. Åren 2009 till 2013 har Folkbildningsrådet avsatt ungefär 8 mnkr per år för utveckling av flexibelt lärande. Ungefär hälften av anslaget har används till fortbildning, kunskapsbildning och stöd till utveckling av Folkbildningsnätet. Den andra halvan har satsats på utvecklingsprojekt, sammanlagt 165 stycken under perioden.

Under 2014 genomfördes istället för utvecklingsprojekt ett rådslag för digital utveckling i folkbildningen.

Rådslag 2014 – syfte, genomförande och resultat

Folkbildningsrådets styrelse beslutade i december 2013 att under 2014 initiera rådslag i folkbildningen för att stärka den långsiktiga digitala utvecklingen i folkhögskolor och studieförbund.⁴⁵

⁴⁵ Rådslaget finansierades med medel ur folkbildningsanslaget som avsatts för utveckling av arbetet med digital delaktighet och flexibelt lärande i folkbildningen. Medlen har framför allt använts till insatser av 20 resurspersoner i folkhögskolor och studieförbund. Resurspersoner i varje studieförbund och i tio folkhögskoleregioner har utsetts i samråd med medlemmarna med uppdrag att samordna arbetet. Fysiska och digitala rådslagsaktiviteter har genomförts utifrån SWOT-analyser (styrkor, svagheter, möjligheter, hot). Resurspersonerna har rapporterat de viktigaste resultaten från rådslagen fokuserat på följande tre områden: arbetet för digital delaktighet; pedagogisk utveckling med stöd av ny teknik; statsbidragsvillkor och digital utveckling inklusive behov av stöd.

Rådslag 2014 har syftat till att:

- identifiera och undanröja hinder för folkbildningens arbete med digital delaktighet och flexibelt lärande
- stimulera strategisk planering för digital utveckling i folkbildningsorganisationerna
- ge underlag för kommande beslut i Folkbildningsrådet ifråga om översyn av statsbidragsvillkor samt stödformer för digital utveckling i folkbildningen

De centrala synpunkterna från rådslagen var:

- *Digitalt kompetenslyft.* Ett digitalt kompetenslyft för verksamma i studieförbund och folkhögskolor är det mest genomgående önskemål som förs fram i rapporterna. Kompetensbehov som anges är: generell digital kompetens hos all personal, generell och specifik nätpedagogisk kompetens, implementering av digitala verktyg i nätkurser/cirklar, samt förmåga att möta särskilda behov hos vissa målgrupper, t.ex. deltagare med olika funktionsnedsättningar.⁴⁶
- *Behovsanpassat tekniklyft.* Den tekniska infrastrukturen både ifråga om utrustning och nätkapacitet varierar bland folkhögskolor och studieförbund. Bristerna utgör ibland ett hinder för den pedagogiska utvecklingen.
- *Långsiktig planering och eget ansvar.* Både studieförbund och folkhögskolor framhåller behovet av långsiktiga och hållbara planer och satsningar för digital verksamhetsutveckling kopplat till folkbildningsuppdraget. Ledningarnas roll, att genom prioriteringar skapa förutsättningar för både planering och genomförande, betonas. Flera organisationer är självkritiska på den här punkten.
- *Kunskaps- och erfarenhetsutbyte.* Det finns en insikt bland folkhögskolor och studieförbund att det nätpedagogiska kunskaps- och erfarenhetsutbytet behöver öka. Efter många år av pedagogiskt utvecklingsarbete finns personer med både generell och specifik kompetens som kan vara värdefulla också utanför den egna folkhögskolan eller studieförbundsområdet.
- *Gemensamma mänskliga och materiella resurser – olika syn på Folkbildningsnätet.* Beho-

⁴⁶ Digitaliseringskommissionen har 2014 i ett delbetänkande föreslagit ett digitalt kompetenslyft för lärare och skolledare i det offentliga skolväsendet. Folkbildningsrådet har i remissvar påtalat motsvarande behov för verksamma i folkhögskolor och studieförbund.

vet av att ta tillvara gemensamma mänskliga och materiella resurser i form av t.ex. resurspersoner/mentorer och digitala pedagogiska kunskapsbanker och verktyg betonas starkast bland folkhögskolorna, och då talar man ofta om Folkbildningsnätet. Det finns en tydlig skillnad mellan folkhögskolor och studieförbund i synen på Folkbildningsnätet. Uppslutningen bakom Folkbildningsnätet som gemensam pedagogisk mötesplats förefaller stark inom folkhögskolan, medan studieförbunden inte ser Folkbildningsnätet som ett alternativ.⁴⁷

- **Statsbidragssystemen ska främja digitalisering.** Många efterlyser större ekonomiska resurser. Det finns allmänt en önskan om att statsbidragssystemen för studieförbund och folkhögskolor ska främja en digitalisering av folkbildningsverksamheten. Vissa pekar även på möjligheten att söka EU-medel.⁴⁸

Uppdrag folkbildning

Folkbildningsrådets bedömning

Folkbildningen har goda förutsättningar att möta behov och uppdrag i samhället som sammanfaller med eller ligger nära folkbildningsuppdraget, men som har annan finansiering än det statliga folkbildningsanslaget. Dessa uppdrag innebär att folkbildningen synliggörs i nya sammanhang och att folkbildningens möjligheter att bidra till utvecklingen i samhället ökar.

Medel för uppdrag och projekt vid sidan av folkbildningsanslaget innebär samtidigt en möjlighet för studieförbund och folkhögskolor att stärka sin ekonomiska situation.

Folkbildningen ska vara röstbärande och kanal för människors engagemang. Centrala värden i arbetet är den idémässiga profileringen och den ideologiska

förankringen i det civila samhällets organisationer. Den ökande omfattningen och betydelsen av uppdrag och projektverksamhet innebär samtidigt en utmaning för studieförbunden och folkhögskolorna – att som organisationer kombinera olika roller utan att tappa sin folkbildningsidentitet.

Folkbildningsverksamheten utgör ofta en kvalitetsgaranti som gör studieförbunden och folkhögskolorna attraktiva för offentliga och andra uppdragsgivare. Att studieförbund och folkhögskolor har ett tydligt anordnarskap i all sin verksamhet, oavsett samverkanspart, är därför centralt även i detta sammanhang.

De villkor som definieras i systemen för statsbidrag till studieförbund och folkhögskolor anger ramarna för den statsbidragsberättigade folkbildningen. Dessa ramar kan utvidgas i och med extern uppdragsverksamheten. Studieförbundens och folkhögskolornas samlade verksamhet kan på så sätt breddas och utvecklas.

Under senare år har staten lämnat uppdrag till folkhögskolorna med grund i att verksamheten ger behörighet till vidare studier. Studieförbundens potential har inte uppmärksamats i samma utsträckning, t.ex. deras kapacitet att arbeta med asylsökande och nyanländas etablering i samhället.

Förändrade ekonomiska förutsättningar

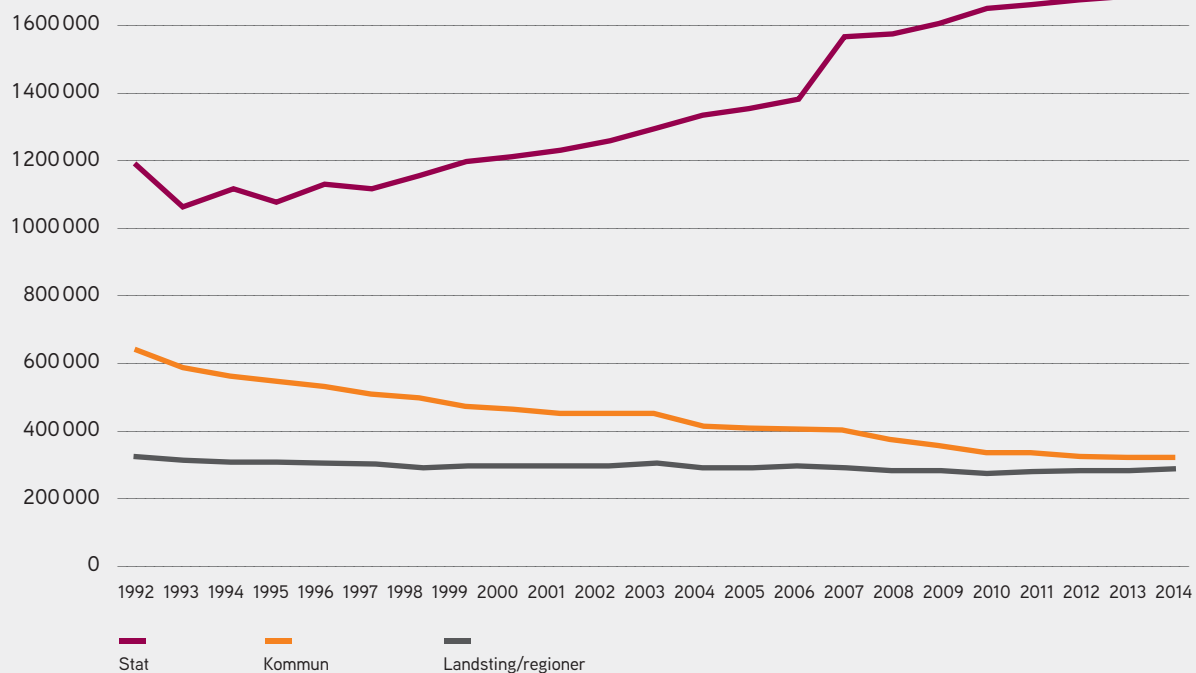
Bland studieförbunden ökar annan verksamhet i ekonomisk betydelse

Folkbildningsrådets rapport *Kommunernas och landstingens/regionernas bidrag till studieförbund 2013* visar hur den samlade offentliga finansieringen till studieförbundens folkbildningsverksamhet har förändrats mellan 1992 och 2014. Det statliga bidraget har ökat, medan framför allt kommunernas bidrag minskat. Av den totala finansieringen utgjorde statens andel 55 procent 1992. Denna andel har ökat till 74 procent 2014. Under samma period har kommunernas andel minskat från 30 till 14 procent och landstingens/regionernas från 15 till 12 procent.

Under 2013 gick folkbildningsverksamheten med betydande underskott – totalt 70,8 mnkr. Detta underskott har vuxit med 42,7 mnkr sedan 2011. Den offentligt finansierade folkbildningsverksamheten står i nuläget för ungefär 71 procent av studieförbundens intäkter. Under senare år har resultatet inom den här delen av verksamheten försämrats, samtidigt som dess andel av studieförbundens totala intäkter har minskat något. Båda dessa tendenser leder till att andra verksamheter än den statsbidragsberättigade folkbild-

⁴⁷ Folkbildningsnätet har från 2002 till 1 juli 2014 varit ett gemensamt medlemsuppdrag till Folkbildningsrådet från Folkbildningsförbundet, RIO och SKL. Folkbildningsnätet har under den perioden byggt upp en pedagogisk resursbank som både består av pedagogiskt material, inklusive UR:s program och olika nätpedagogiska verktyg samt nättidningen re:flux. Folkbildningsnätet med ca 30 000 användare, främst på folkhögskolor, har FirstClass som kommunikationsplattform. Ansvaret för drift och utveckling av Folkbildningsnätet ligger sedan 1 juli 2014 hos Folkhögskolornas Serviceorganisation (fso).

⁴⁸ Folkbildningsrådet (2014f).

DIAGRAM 5 Statens, landstingens/regionernas och kommunernas bidrag till studieförbund (tkr).

ningen får en allt större ekonomisk betydelse inom de flesta studieförbunden.⁴⁹

Utöver den statsbidragsberättigade verksamheten bedriver studieförbunden alltså även annan verksamhet. Det sker som uppdragsverksamhet och som huvudmän för skolor och institut inom andra utbildningsområden. 2013 förbättrades det sammantagna resultatet för denna verksamhet kraftigt jämfört med 2011 (+ 46,3 mnkr). Detta ledde i sin tur till ett överskott i den här delen av verksamheten på 80,6 mnkr, som uppvägde underskottet inom folkbildningsverksamheten.⁵⁰ Ungefär hälften av intäkterna inom området utgjordes av deltagar- och försäljningsintäkter. Resten var bidrag från stat, kommun, landsting och andra bidragsgivare.

År 2013 visade studieförbundens resultat ett samlat överskott på 10 mnkr.

⁴⁹ Folkbildningsrådet (2015e).

⁵⁰ Annan verksamhet på lokal nivå hade 2013 en omsättning på 1 421 mnkr vilket är en ökning med 190 mnkr jämfört med föregående år och 255 mnkr i ökning jämfört med 2011. Annan verksamhet utgör 32 procent av lokalavdelningarnas totala omsättning mot 29 procent 2012 och 28 procent 2011. (Folkbildningsrådet 2015e)

Folkhögskolornas folkbildningsverksamhet går inte runt – uppdragsverksamheten ökar

Folkhögskolornas statsbidragsberättigade folkbildningsverksamhet stod 2013 för 76 procent av den totala omsättningen. Andelen var högre för landstings- än för rörelsefolkhögskolorna, 87 respektive 71 procent. Under 2013 visade den här delen av verksamheten ett underskott på 72,7 mnkr. Detta underskott var större än föregående år bland rörelsefolkhögskolorna, men mindre bland landstingsfolkhögskolorna.

Sammanlagt 98 folkhögskolor visar ett underskott i folkbildningsverksamheten (28 landstings- och 70 rörelsefolkhögskolor) medan 52 redovisade ett överskott (15 landstings- och 37 rörelsefolkhögskolor). Underskottet per skola var i genomsnitt 484 000 kr-551 000 kr för rörelsefolkhögskolorna och 319 000 kr för landstingsfolkhögskolorna.

Även på många av folkhögskolorna har verksamheten annan än den statsbidragsberättigade stor ekonomisk betydelse. Under 2013 stod arbetsmarknadsprojekt (Studiemotiverande folkhögskolekurs) för 3 procent av folkhögskolornas totala omsättning, annan uppdrags- och projektverksamhet för 11 procent, och konferens- och övrig verksamhet för 10 procent. Mellan 2011 och 2013 har de sammanlagda intäkterna från arbetsmarknadsprojekten och uppdragsverksamheten ökat med mer än 124 mnkr, medan intäkterna från

konferensverksamheten vuxit mer marginellt, med drygt 23 mnkr.⁵¹

Folkhögskolorna uppvisade ett samlat överskott 2013 – 35,9 mnkr för alla 150 folkhögskolorna. I genomsnitt ger detta ett överskott på 240 000 kr per folkhögskola – 68 000 kr i genomsnitt för en landstingsfolkhögskola och 308 000 kr för en rörelsefolkhögskola.

Stor variation mellan enskilda studieförbund och folkhögskolor

Folkbildningen tar på sig allt fler projekt och uppdrag vid sidan av den bidragsberättigade folkbildningen. Samtidigt är variationen stor mellan enskilda studieförbund och folkhögskolor:

- Under 2013 genomförde 118 av de 150 folkhögskolorna arbetsmarknadsprojekt, 120 ägnade sig åt annan projekt- och uppdragsverksamhet, och 130 hade konferensverksamhet.
- Arbetsmarknadsprojekten utgjorde mellan 0 och nästan 6 procent av enskilda folkhögskolors omsättning, projekten och uppdragen mellan 0 och 52 procent och konferensverksamheten mellan 0 och nästan 48 procent.
- Inom sju av studieförbunden stod annan verksamhet än folkbildningsverksamheten för mindre än 20 procent av omsättningen, och i två studieförbund svarade den här verksamheten för 53 procent respektive 70 procent av omsättningen. Ett studieförbund rapporterade enbart folkbildningsverksamhet under 2013.

Uppdrag och projekt av ekonomiska och andra skäl

För att stärka ekonomin

Att uppdragen och projekten ökar har på många håll med de ekonomiska förutsättningarna att göra. Flera av studieförbunden och folkhögskolorna anser sig inte ha något annat val än att komplettera det statliga folkbildningsanslaget med andra medel. Detta framgår både vid årets uppföljningsbesök och i samtal med studieförbundens ekonomiansvariga. Intäkter från projekt- och uppdragsverksamheten, och konferensverksamheten för folkhögskolornas del, beskrivs som nödvändiga för att skolorna och studieförbunden ska klara sig ekonomiskt.

I samtalen framkommer även att medel från annan verksamhet kan användas för att stödja folkbildning-

en. Dessa medel ger ett ekonomiskt tillskott som till viss del behövs för att finansiera den statsbidragsberättigade verksamheten. Utan tillskott från annan verksamhet skulle troligen underskottet i folkbildningsdelen vara ännu större, menar man.

Inom studieförbund och folkhögskolor finns en medvetenhet om att de olika verksamheterna är kommunicerande kärler och att konsekvenserna av den pågående utvecklingen inte alla gånger blir den avsedda. Detta har fått flera av dem att ställa sig frågan om ett alltför stort fokus på annan verksamhet kan inverka negativt på folkbildningsverksamheten?

Fler projekt och uppdrag kan paradoxalt nog även innebära att studieförbundens och folkhögskolornas ekonomiska förutsättningar blir mer instabila. Den ryckighet i de ekonomiska förutsättningarna som följer av uppdrags- och projektverksamhet har negativa effekter för vissa folkhögskolor och lokalavdelningar inom studieförbunden. Medel från uppdrag och projekt är tidsbegränsade och tillgången varierar i olika delar av landet och mellan åren. Den skiftande tillgången på medel förutsätter en ständig beredskap för organisatoriska och pedagogiska förändringar. Detta försvårar för långsiktig planering och tär på de anställdas krafter.

För att utveckla verksamheten

Skälen till att uppdragen och projekten ökar är inte enbart ekonomiska. Andra förklaringar handlar om behovet av att finansiera verksamheter som passar de lokala behoven men som inte alltid ryms inom folkbildningsanslaget. Även detta framgick vid Folkbildningsrådets uppföljningsbesök 2014.

Att statsbidragets fördelningsvillkor inte alltid uppmuntrar till satsningar på prioriterade grupper inom studieförbunden var en vanlig uppfattning vid årets lokala besök. Dessutom räcker statsanslaget inte alltid till, menade man. Många verksamheter med prioriterade och särskilt utsatta deltagare är särskilt resurskrävande.⁵² Erfarenheten är, menar man, att det

51 Folkbildningsrådet (2015b).

52 Folkbildningsrådet fördelar folkbildningsanslaget mellan studieförbunden efter bestämda fördelningsprinciper samt anger ramar för de verksamhetsformer som statsbidraget kan användas till. Studieförbunden utformar därefter sina egna interna fördelningsprinciper vid fördelning av anslaget till de lokala avdelningarna. Rapporten *Att styra eller icke styra?* visar hur hälften av studieförbunden internt fördelar statsbidraget antingen helt i enlighet med Folkbildningsrådets principer eller med mindre avvikelser. Övriga väljer interna fördelningsprinciper som tydligt skiljer sig från Folkbildningsrådets.

TABELL 15

Kommunernas generella och riktade bidrag till studieförbunden 2006–2014. Mnkr.
Procentandel riktade bidrag.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014 (BU)
Generella bidrag	406,4	393,9	372,3	356,5	335,2	335,8	321,8	320,5	317,1
Riktade bidrag	6,3	10,1	9,7	17,1	17,5	12,6	22,5	18,6	18,4
Totalsumma	413	404	382	374	353	348	344	339	336
Andel riktat bidrag	1,5 %	2,5 %	2,5 %	4,6 %	5,0 %	3,6 %	6,5 %	5,5 %	5,5 %

Not. I tabellen redovisas den uppskattade fördelningen mellan generella och riktade bidrag som studieförbunden rapporterar till Folkbildningsrådet.

behövs andra medel än folkbildningsanslaget för att finansiera dessa.

Även folkhögskolorna framhåller uppdragets och projektens betydelse i utvecklingen av folkbildningsverksamheten. Personal som anställs inom ramen för olika uppdrag bidrar med nya kompetenser och nya arbetssätt. Lokala samarbeten underlättas, samtidigt som uppdragen kan tjäna som rekryteringsbaser för den ordinarie folkbildningsverksamheten.

Projekten och uppdragen får olika konsekvenser för styrningen av verksamheten. Olika finansieringskällor gör att organisationen inte blir beroende av en enda bidragsgivare – staten – och de villkor som denne ställer upp. Externa uppdrag och projekt kan på det viset stärka studieförbundens och folkhögskolornas oberoende.

Samtidigt är statens syften vida, de ger studieförbund och folkhögskolor stort eget tolkningsutrymme. Med uppdrag eller projekt ändras villkoren. Då formuleras uppdraget av en uppdragsgivare, former och villkor för arbetet bestäms av denne. När uppdraget definieras av någon annan har organisationerna tappat initiativet.

Folkbildningens uppdrag och uppdragsgivare

Staten ger uppdrag till folkhögskolorna

Vid sidan av folkbildningsanslaget ger staten särskilda uppdrag till folkbildningen. Under senare år har dessa enbart riktats till folkhögskolorna.

Studiemotiverande folkhögskolekurs är en arbetsmarknadspolitisk insats som genomförs av folkhögskolorna i nära samverkan med Arbetsförmedlingen. Folkhögskolorna anordnar tre månader långa utbildningar med syfte att motivera deltagarna till fortsatta studier. Målgruppen är arbetslösa som saknar slutbetyg från grund- eller gymnasieskolan.

Insatsen har pågått sedan 2010 och under 2014 har studiemotiverande kurser bedrivits på 117 folkhögskolor. Totalt har drygt 18 000 personer deltagit, varav

nästan 4 200 personer år 2014.⁵³ Verksamheten har vuxit sedan starten. Mellan 2012 och 2014 har folkhögskolornas intäkter för studiemotiverande kurser ökat från ca 80 mnkr till 98 mnkr.

Riksdagen har tillfört 1 000 Extra platser i allmän kurs vid folkhögskola under 2013 och 2014, för personer som deltagit i Studiemotiverande folkhögskolekurs. De extra platserna kan folkhögskolor som bedriver denna kurs ansöka om. Det innebär att uppdragsverksamheten Studiemotiverande folkhögskolekurs dubblar möjligheterna att tillföra folkhögskolan resurser vid sidan av det ordinarie folkbildningsanslaget.

Etableringskurser på folkhögskola är ett uppdrag från staten som de har sedan 2014. Även Etableringskurserna genomförs av folkhögskolorna i samverkan med Arbetsförmedlingen. Målgruppen är personer som omfattas av lagen om etableringsinsatser för vissa nyanlända invandrare. Folkhögskolorna anordnar utbildningar på sex månader som innehåller studier i svenska, arbetsförberedande samt orienterande insatser.

Under 2014 deltog nästan 1 100 personer i etableringskurserna vid totalt 66 folkhögskolor. Folkhögskolornas intäkter för verksamheten uppgick till drygt 55 mnkr.⁵⁴

Kommunernas uppdrag till studieförbund och folkhögskolor

Under Folkbildningsrådets uppföljningsbesök återkom de flesta studieförbunden till behovet av att stärka finansieringen vid sidan av statsbidraget. Det handlade då i första hand om att försöka vända de senaste decenniernas trend med sjunkande kommu-

⁵³ Folkbildningsrådet (2015f).

⁵⁴ Folkbildningsrådet (2015a).

nala bidrag. Intrycket är att relationerna till landets kommuner och landsting/regioner uppmärksammas mer än tidigare, och på ett mer strategiskt sätt.

På samma gång som kommunernas anslag till studieförbunden totalt sett har minskat, har andelen riktade kommunala bidrag vuxit något.

De riktade kommunala bidragen avser i första hand kulturverksamhet, och verksamheter för invånare som är unga, utrikes födda eller har en funktionsnedsättning. Även studieförbundens arbete tillsammans med lokala föreningar stöds på det här sättet.⁵⁵

När studieförbunden talar om riktade kommunala bidrag handlar det för det mesta om upphandlad verksamhet, projektmedel och extern projektverksamhet. Ett par studieförbund beskriver dock hur man söker sig bort från upphandlingsförfarande och utlysningar av projektmedel och istället satsar på dialoger och mer långvariga relationer med kommuner och landsting/regioner. Ett begrepp som återkommer är idéburet offentligt partnerskap. Denna typ av partnerskap, menar man, innebär mindre grad av styrning än upphandlingar och utlysningar av projektmedel och gör det därför möjligt att samarbeta utan att ge avkall på studieförbundets och folkbildningens särart.⁵⁶

Svenska för invandrare, sfi, är ett kommunalt uppdrag som ges till folkhögskolorna. Under 2014 genomfördes 49 076 deltagarveckor sfi vid tolv folkhögskolor. Tre av skolorna genomförde verksamheten i form av uppdragsutbildning åt kommunerna, övriga gav den i egen regi, d.v.s. de har ansökt och fått betygsvärk i sfi. Inom etableringsuppdraget genomförs ytterligare 1040 deltagarveckor sfi vid tolv folkhögskolor.

Det förekommer också att folkhögskolorna på uppdrag från kommunerna erbjuder ungdomar utbildningsinsatser motsvarande gymnasieskolans individuella program. Under hösten 2014 deltog 120 studerande i folkhögskolans långa kurser i form av Individuellt gymnasieprogram. Deras hemkommuner betalade interkommunala ersättningar för skolornas undervisningskostnader.

Landstingen/regionerna ger mycket få uppdrag till studieförbund och folkhögskolor.

Europeiska socialfonden

Europeiska socialfonden, ESF, erbjuder cirka 10 miljarder euro per år för sysselsättningsrelaterade projekt. Under programperioden 2007–2013 tilldelades Sverige 6,2 miljarder kronor. För denna period definierades två programområden:

- Programområde 1: Kompetensförsörjning, med inriktning mot kompetensutvecklande insatser
- Programområde 2: Ökat arbetskraftsutbud, med särskilt fokus på deltagare som står långt från arbetsmarknaden.⁵⁷

ESF-projekt kan sökas och drivas av bland annat offentliga förvaltningar, arbetstagar- och arbetsgivarorganisationer, icke-statliga organisationer, välgörenhetsorganisationer och företag.

Under perioden 2007–2013 lämnade studieförbund och folkhögskolor in totalt 512 projektansökningar till ESF: 226 ansökningar från folkhögskolorna och 286 från studieförbunden. Det motsvarar 7,5 procent av alla ansökningar till ESF-fonden i Sverige. De flesta av folkbildningens ansökningar var inriktade mot programområde 2 – 65 procent av folkhögskolornas och 77 procent av studieförbundens. Många projekt handlade om att möta personer som står långt från arbetsmarknaden, med en kombination av utbildning, arbetsträning och motivationsstärkande åtgärder. Målgrupperna skiftar, men är ofta ungdomar/unga vuxna och personer med funktionsnedsättning. Flerparten projekt inbegriper samverkan med andra aktörer.

172 av projekten beviljades medel. Projektsumman uppgick totalt till drygt 505 mnkr, varav 209 mnkr till folkhögskolorna och 296 mnkr till studieförbunden. I genomsnitt tilldelades alltså folkbildningen drygt 70 mnkr per år ur fonden.

Studieförbundens och folkhögskolornas engagemang i ESF är mycket skiftande. Av landets 150 folkhögskolor ansökte 62 om medel ur ESF under den senaste programperioden. Fyra av dessa erhöll 46 procent av det beviljade stödet till folkhögskolorna. Samtidigt skickade också åtta av studieförbunden in ansökningar. Fyra av dem delade på 95 procent av de beviljade bidragen.⁵⁸

⁵⁵ Enligt kommunernas rapportering till Folkbildningsrådet av ändamålet med de riktade anslagen.

⁵⁶ *Idéburet offentligt partnerskap* är en modell för samverkan mellan offentliga aktörer och idéburna aktörer. Den vilar på dialog och långsiktiga relationer och syftar till mer en jämbördig relation mellan uppdragsgivare och uppdragstagare än vid ett vanligt upphandlingsförfarande.

⁵⁷ Varje medlemsstat driver, i samarbete med Europeiska kommissionen, ett eller flera lokala operativa verksamhetsprogram som utformas med utgångspunkt i de övergripande programområdena.

⁵⁸ Folkbildningsrådet genomför under vintern 2015 en kartläggning av förutsättningarna för folkbildningens medverkan i Europeiska socialfonden. Kartläggningen avrapporteras våren 2015.

Arvsfonden

Arvsfonden finansierar projekt för barn, ungdomar och personer med funktionsnedsättning. År 2014 delades nästan 615 mnkr ut i projektmedel.

Sedan 2010 har studieförbund och folkhögskolor beviljats sammanlagt nästan 200 mnkr kronor för 158 arvsfondsprojekt. Den i särklass största andelen har gått till studieförbunden: drygt 175 mnkr för 140 projekt. Nio av studieförbunden har beviljats medel under perioden. Tre av dem har delat nästan jämnt på 110 mnkr, d.v.s. på drygt 60 procent av pengarna. Folkhögskolorna har erhållit 24 mnkr för 18 projekt. Tio folkhögskolor har fått projektmedel. Den som fick mest tilldelades nästan 10 mnkr.

Referenser

Eriksson, L. (2011). *Vuxenutbildning för personer med funktionsnedsättning*. Linköpings universitet.

EU-kommissionen (2013). *Opening up Education: Innovative teaching and learning for all through new Technologies and Open Educational Resources*.

Findahl, O. (2014). *Svenskarna och internet 2014*. .se/internetstatistik.

Folkbildningsrådet (2009). *Folkrörelseanknytningar och marknadsrelationer. Studieförbunden och deras grundarorganisationer, medlemsorganisationer och samverkansorganisationer*. Folkbildningsrådet utvärderar No 3 2009.

Folkbildningsrådet (2011). *Folkhögskoledeltagarundersökning 2010. Folkbildning för alla? Folkbildningsrådet utvärderar No 1 2011*.

Folkbildningsrådet (2013a). *Att vara folkhögskollärare – förutsättningar, kompetensbehov och tidsanvändning*. Folkbildningsrådet utvärderar No 1 2013.

Folkbildningsrådet (2013b). *Folkbildningens arbete med flexibelt lärande och digital delaktighet*.

Folkbildningsrådet (2013c). *Kulturprogrammets betydelse för lokalsamhället*. Folkbildningsrådet utvärderar No 2 2013.

Folkbildningsrådet (2013d). *Statsbidrag till folkhögskolor 2014. Kriterier och fördelningsprinciper*. Fastställda av Folkbildningsrådets styrelse 11 december 2013, dnr 270, 2013, 091

Folkbildningsrådet (2013e). *Statsbidrag till studieförbund 2014. Villkor, kriterier och fördelning*. Fastställda av Folkbildningsrådets styrelse 2013-12-11, dnr 268, 2013, 092

Folkbildningsrådet (2014a). *Att styra eller icke styra? Slutrapport i utvärderingen av bidragsmodeller till studieförbund och folkhögskolor*. Folkbildningsrådet utvärderar No 5 2014.

Folkbildningsrådet (2014b). *Cirkeldeltagare efter 65 – livskvalitet och aktivt medborgarskap*. Folkbildningsrådet utvärderar No 3 2014.

Folkbildningsrådet (2014c). *Cirkelledare – folkbildningens fotfolk och drivkraft. Folkbildningsrådet utvärderar No 1 2014*. Publiceras i april 2014.

Folkbildningsrådet (2014d). *Kulturprogrammets betydelse för deltagarna. Folkbildningsrådet utvärderar No 2 2014*. Publiceras i april 2014.

Folkbildningsrådet (2014e). *Kulturprogrammets betydelse för kulturutövarna. Utvärdering 3 av studieförbundens kulturprogram. Folkbildningsrådet utvärderar No 4 2014*.

Folkbildningsrådet (2014f). *Rådslag 2014 om digital utveckling i folkbildningen - resultat och konsekvenser*.

Folkbildningsrådet (2014g). *Studiemotiverande folkhögskolekurs 2013*.

Folkbildningsrådet (2015a). *Etableringskurs på folkhögskola 2014*.

Folkbildningsrådet (2015b). *Folkhögskolornas ekonomi*.
Folkbildningsrådet (2015c). *Jämställdhet i folkbildningen. Rapport till regeringen 2015*.

Folkbildningsrådet (2015d). *Kommunernas och landstingens/regionernas bidrag till studieförbund 2013*.

Folkbildningsrådet (2015e). *Studieförbundens ekonomi 2013*.

Folkbildningsrådet (2015f). *Studiemotiverande folkhögskolekurs 2014*.

Nylander, E. et al (2014). *Olika tillsammans. En kartläggning av folkhögskolors lärmiljö för deltagare med funktionsnedsättning. Linköpings universitet, institutionen för beteendevetenskap och lärande*.

Prop. 2005/06:155. *Makt att forma samhället och sitt eget liv – nya mål i jämställdhetspolitiken*.

Prop. 2005/06:192. *Lära, växa, förändra*.

Prop. 2009/10:3. *Tid för kultur*.

Prop. 2013/14:172. *Allas kunskap – allas bildning*.

Regeringskansliet (2011). *IT i människans tjänst – en digital agenda för Sverige*. Näringsdepartementet.

sou 2004:30. *Folkbildning i brytningstid – en utvärdering av studieförbund och folkhögskolor*. Slutbe-

tänkande av Utredningen för statens utvärdering av folkbildningen 2004

sou 2014:13. *En digital agenda i människans tjänst – en ljusnande framtid kan bli vår. Betänkande av Digitaliseringskommissionen*.
Specialpedagogiska skolmyndigheten. *Årsredovisning 2011*.

Statistiska Centralbyrån (2013). *Den internationella undersökningen av vuxnas färdigheter. Tema utbildning. Rapport 2013:2*.

Svensk författningssamling 1991:977. *Förordning (1991:977) om statsbidrag till folkbildningen*.

Ungdomsstyrelsen (2013). *Ung i dag 2013*.

Universitetskanslersämbetet (2014). *Universitet & högskolor. Årsrapport 2014. Rapportnummer 2014:7*.

Volante (2012). *Kulturella och kreativa näringar 2012*.

